

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Breda Bertole

ZMANJŠEVANJE POMENA NACIONALNIH MEJA POD VPLIVOM
INFORMACIJSKE IN KOMUNIKACIJSKE
TEHNOLOGIJE TER EMANCIPACIJA POSAMEZNIKA

Diplomsko delo

Ljubljana, 2006

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Breda Bertole

Mentor: doc. dr. Marjan Hočevar

ZMANJŠEVANJE POMENA NACIONALNIH MEJA POD VPLIVOM
INFORMACIJSKE IN KOMUNIKACIJSKE
TEHNOLOGIJE TER EMANCIPACIJA POSAMEZNIKA

Diplomsko delo

Ljubljana, 2006

KAZALO:

UVOD.....	1
1. POMEMBNOST PROSTORA ZA DRUŽBENI RAZVOJ.....	4
1.1. DRUŽBENA ORGANIZACIJA IN TERITORIALNOST.....	7
1.2. NOVI TRENDI POVEZOVANJA – OMREŽJA POVEZAV.....	8
1.3. VKLJUČLJIVOST MEST V NADNACIONALNO POVEZOVANJE.....	11
1.4. PROCES PREMAGOVANJA OVIR.....	12
1.5. PROCESI GLOBALIZACIJE.....	13
2. MEJE.....	18
2.1. SOCIOLOŠKE TEORIJE OBRAVNAVE KONCEPTA MEJA.....	19
2.2. OPREDELITVE MEJA IN OVIR.....	22
2.3. DEFINICIJA MEDNARODNIH MEJA.....	24
2.4. RAZLIČNE OBLIKE MEJA.....	26
2.5. ZUNANJE IN VMESNE PERIFERIJE KOT OBLIKA MEJA.....	27
2.6. »INTELGENTNE REGIJE« KOT SAMOSTOJNE ENOTE DELOVANJA.....	28
3. INFORMACIJSKO-KOMUNIKACIJSKA TEHNOLOGIJA IN MEJE.....	29
3.1. RAZVOJ TELEKOMUNIKACIJ.....	32
3.2. SREDSTVA KOMUNICIRANJA.....	34
3.3. TEHNOLOGIJA IN PROSTORSKO PRESTRUKTURIRANJE.....	38
4. TEHNOLOGIJA IN POSAMEZNIK.....	39
4.1. KONCEPT INDIVIDUACIJE.....	41
4.2. POSAMEZNIK V PROCESIH POVEZOVANJA.....	43
4.3. OSAMOSVAJANJE POSAMEZNIKA.....	45
4.4. INTERESNO ZDRUŽEVANJE POSAMEZNIKA.....	46
4.5. GLOBALNI ČLOVEK.....	47
4.6. NACIONALNE KULTURE IN IDENTITETA POSAMEZNIKA.....	49
4.7. MED POSAMEZNIKOM IN GLOBALNO DRUŽBO.....	50
5. SKLEP.....	52
6. LITERATURA:.....	56

UVOD

Drugo polovico 20. Stoletja označujejo novi trendi, ki so povezani z razvojem nove, zlasti (informacijsko – komunikacijske) tehnologije povzročili spremembe v svetovni družbi, spremembe med posamezniki in celo spremembe v samih posameznikih. Eden od njih, pomemben za moje raziskovanje je tehnološka revolucija, ki je, osredotočena okoli informacijskih in komunikacijskih tehnologij, pričela prestrukturirati družbo in odnose v njej ter je posegla na domala vsa področja človekovega delovanja in življenja. Tehnološki napredek spodbuja procese globalizacije in z njo prihajajoče družbene spremembe. Jasno je, da tehnološki napredek ne bi bil mogoč brez globalnih družbenih sprememb; le-te so osnovni pogoj za tehnološki napredek. Informacijska družba je danes v polnem razcvetu, je temeljna značilnost današnjega obdobja. Velike svetovne ekonomije so postale globalno odvisne, pojavile so se nove povezave med ekonomijo, državo in družbo. Temeljna značilnost tega obdobja je hitra industrializacija predvsem ekonomsko bolj razvitih družb, ki na osnovi informacijsko – komunikacijske tehnologije preusmerja in obvladuje vsa področja družbe. V sistemu svetovne družbe, ekonomije in na splošno medsebojnega povezovanja, obstajajo male in velike države, katerim se odpirajo meje in se spreminja vloga v sodelovanju v mednarodnem prostoru. Rečemo lahko, da šele s telekomunikacijskimi sredstvi dobivamo globalni, svetovni, informacijsko-komunikacijski sistem, ki omogoča vključevanje vseh družb in držav, tudi tistih manjših in manj razvitih, v svoje okvire delovanja.

Pomembna značilnost takšnih informacijsko-komunikacijskih sistemov je, da niso več vezani na državo, temveč so s povečevanjem odprtosti državnih meja in komunikacijskih satelitov povezani v celoto in jih lahko uporablja vsak, ki ima za to pogoje in ustrezno opremo. Informacijsko-komunikacijska tehnologija je postala sredstvo prenosa informacij in komunikacij med ljudmi, hkrati pa tudi pomembno sredstvo za premagovanje velikih prostorskih in časovnih ovir, ki vodijo v svetovno ekonomsko in družbeno integracijo. Pot v informacijsko družbo pa ni samo pot tehnološkega napredka, temveč tudi pot temeljnih družbenih sprememb na političnem, ekonomskem in kulturnem področju. Te spremembe so prav tako dramatične kot tehnološki in ekonomski procesi transformacije. V novi, globalni družbi, se spreminjajo odnosi znotraj družine, odnosi med starši in otroci, med družinami in na splošno odnosi v svetovnem prostoru. Tehnološke spremembe moramo torej obravnavati v

širšem, družbenem kontekstu, v katerem se odvijajo in spreminjajo, prav tako pa moramo razložiti povezavo med tehnološkim napredkom in iskanjem identitete ter emancipacije posameznih akterjev v novi, globalni družbi.

Novi komunikacijski sistem s svojim univerzalnim, digitalnim jezikom združuje nastanek in distribucijo besed, zvokov in podob različnih, svetovnih kultur. Rastejo interaktivne računalniške mreže ko ustvarjajo nove oblike povezav, tako da ideja o skupnem, enem svetu postaja vse bolj resnična. Povečuje se povezanost in medsebojna odvisnost med ljudmi iz različnih držav, med ljudmi na vse večjih razdaljah, med ljudmi z različnimi ideološkimi in kulturnimi okviri, vse to pa so temelji nove, svetovne družbe. Povezovanje računalniških sistemov, telefonskih omrežij, televizije in tudi satelitskih sistemov v enotno omrežje za prenos podatkov in stik med ljudmi preko kablov, oddajnikov in satelitov, ustvarja pogoje za prehod iz sistema enosmernih komunikacij, v sistem kjer prevladujejo dvosmerne komunikacije, kar ponuja nove možnosti na področju izobraževanja, kulturnih in socialnih komunikacij, uporabe prostega časa, večjih možnosti zaposlovanja,...

V sistemu nove svetovne družbe se malim in velikim državam odpirajo nacionalne meje in se jim s tem spreminja vloga. Rečemo lahko, da šele s telekomunikacijskimi sredstvi dobivamo globalni, svetovni informacijski komunikacijski sistem, ki omogoča vključevanje vseh družb, tudi manj razvitih, v svoje okvire delovanja. Staro krajevno in nacionalno samozadostnost in zaprtost spodriva vsestranska medsebojna odvisnost narodov, tako z materialno kot tudi z duhovno proizvodnjo. Duhovni proizvodi posameznih narodov postanejo splošna dobrina. Nacionalna enostranost in omejenost postaja bolj in bolj nemogoča in iz mnogih nacionalnih in lokalnih literatur se oblikuje svetovna literatura. Krajevna in kasneje tudi nacionalna samozadostnost, zaprtost, enostranost in omejenost prihajajo v nasprotje z moderniziranimi proizvodnimi silami n vse bolj postaja pomembno tisto, kar je dostopno vsem narodom. Tako stopa v ospredje svet kot celota oziroma kot globalna družba, ki temelji na določenih univerzalnih, vsepovsod navzočih elementih, kot tudi na hitrem pretoku dobrin, ki ji niso več napoti prejšnji partikularizmi (Mlinar,1994). Ekonomsko povezovanje prek lokalnih in nacionalnih okvirov je izhodišče za spremembe kulturnega, političnega in ekonomskega povezovanja ter razširjanja okvirov družbene zavesti. Z odpiranjem navzven, prihaja do zmanjšanja podrejenosti individualnih akterjev večini in njihova večja prostorska gibljivost.

»Procese globalizacije moramo torej razumeti in obravnavati kot eno stran protislovnih razvojnih sprememb, saj vzporedno z integracijskimi procesi in njihovo prostorsko širitvijo (od lokalnih, regionalnih in nacionalnih k internacionalnim in globalnim okvirom sveta kot celote) poteka tudi proces individuacije, v katerem se uveljavlja avtonomija skupin in posameznikov« (Mlinar,1988:578). Moderno prometno omrežje ter nova informacijsko – komunikacijska tehnologija z množico komunikacijskih mrež, posamezniku omogočajo večjo mobilnost, svobodnejšo izbiro informacij, povezovanje z individualnimi akterji po celem svetu, večjo možnost izbire življenjskih stilov. Posameznik ima tako na razpolago večjo možnost vključevanja v globalne družbene procese, kot tudi možnost individualne organiziranosti v času in prostoru.

Navadno so vprašanja o mejah in ločnicah (frontiers in boundaries) redkeje obravnavana v odnosu z »bolj pomembnimi« vprašanji mednarodne politike. Pogosteje se medmejno sodelovanje pokaže med lokalnimi in regionalnimi oblastmi, avtoritetami, ki se ukvarjajo pretežno z problemi onesnaževanja, infrastrukture planiranja, ekonomskih odnosov,... Povečanje čezmejnih trgov, tokov ljudi, dobrin in informacij je pripeljalo do tega, da se je pojavila zaskrbljenost glede zmožnosti države, da nadzoruje in obvladuje svoje meje in dogajanja, ki se odvijajo na njihovih ozemljih. Državnim subsistemom in akterjem (posameznikom) se razširjajo okviri integracije, ki vse bolj presegajo prostor na drugi strani meje. Te in mnoge druge spremembe so povzročile, da so vprašanja o pomembnosti meja znova stopila v ospredje.

1. POMEMBNOST PROSTORA ZA DRUŽBENI RAZVOJ

Družbeni procesi so tisti procesi, ki se odvijajo v nekem prostoru in ki se v prostoru tudi »zrcalijo«. Prostor definira družbene procese in obratno, družbeni procesi spreminjajo naravo prostora in določajo njegovo funkcijo. Mlinar (1986) pravi, da se prostor lahko pojavlja v naslednjih značilnih vlogah:

- prostor kot opredelilveni element identitete teritorialno družbene enote:

Prostorska razsežnost je ena od specifičnih značilnosti ozemeljskih družbenih skupnosti in geografsko območje je razmeroma najlažje opazno in ne predstavlja nobenih nejasnosti. Geografsko območje je najlažje dojemljivo, hkrati pa za družbene akterje pomeni neposredno življenjsko okolje v katerem oblikujejo vnaprej dane in določene odnose. Prostor v tem pomenu akterjem nudi zaščito pred »zunanjim« svetom, pred neznanim okoljem.

- prostor kot podlaga za zbliževanje in tudi ovira, prepreka v združevanju:

Glede združevanja ljudi, se ta razsežnost kaže v dveh nasprotnih vlogah: po eni strani je prostorska bližina temelj za intenzivnejše povezovanje, hkrati pa je večja prostorska oddaljenost tudi ovira, ki ločuje in razločuje ljudi v prostoru. Od nekdaj je prevladovala predpostavka, da medsebojna bližina v prostoru pomeni tudi večjo medsebojno podobnost. Lahko je to jezikovna podobnost (enak ali podoben jezik), kulturna podobnost ali pa politična podobnost. Pripadniki neke ozemeljske enote naj bi bili po svojih značilnostih bolj izenačeni kot pa pripadniki različnih teritorialnih enot. Takšna hipoteza torej pomeni visoko homogenost znotraj prostorske enote in večje razlike navzven, med posameznimi enotami.

- lokacija in dostopnost v prostoru:

Čimbolj nepomemben postaja prostor, bodisi kot ovira bodisi kot prednost v združevanju, tembolj upada tudi relativni pomen konstantne lokacije v prostoru. Namesto lokacije postaja pomembnejše vprašanje dostopnosti do številnih drugih točk v širšem prostoru. Medtem, ko lokacija predpostavlja določeno točko v prostoru, s pojmom dostopnosti usmerjamo pozornost na bolj relativno lastnost oz. možnost, ki se po potrebi udejanji kot povezovanje ali mobilnost v prostoru.

- individualna in kontekstualna determiniranost delovanja:

Tako kot se po eni strani odpirajo teritorialno-družbene enote navzven in se povezujejo v vse širšem prostoru pa je po drugi strani v najožjih prostorskih okvirih vedno bolj poudarjena vloga samostojnih subjektov in osebnost vsakega posameznika. Čim bolj je posameznik razvita osebnost, tem manj je pripravljen avtomatično sprejemati svoje okolje kot nekaj danega in nespremenljivega. Vedno bolj si prizadeva, da si okolje sam oblikuje ali pa vsaj vpliva na oblikovanje svojega življenjskega okolja. Pri svojem delovanju želi avtonomen, osamosvojen akter preseči svojo nereflaktivno vnaprejšnjo določenost in se povezovati v vse širšem prostoru. Čim višjo stopnjo razvoja imamo, tem manjši delež lastnosti vsakega posameznika lahko pojasnimo z njegovo pripadnostjo prav določeni prostorski enoti.

- prostor kot dobrina in razvojni potencial:

Tehnološki in ekonomski razvoj, še posebej pa industrializacija in urbanizacija zmanjšujeta, relativni pomen prostorske bližine in neposrednega okolja. Po drugi strani pa se hkrati povečujejo potrebe po prostoru in prostor postaja vse bolj pomembna dobrina, s katero bolj ali manj razpolaga posamezna teritorialna enota. Mnoge države so že »preselile« svoje proizvodnje bližje »bazam«, enaka težnja po prostoru se kaže v televizijski industriji, kjer so države pripravljene povečati osnovne baze za televizijske družbe. Pri tem pa opazimo protislovje: čim nižja je stopnja družbenoekonomske razvitosti, tem nižje je tudi vrednotenje prostora in nižji je interes za ker najboljšo izrabo razpoložljivih površin. Medtem, ko v najbolj razvitih območjih ugotavljamo vse večje pomanjkanje prostora in vse pogostejše konfliktne interese pri izrabi prostora pa imamo v manj razvitih območjih opraviti z depopulacijo in »praznjenjem« prostora.

- prostor kot manipulativni element v usmerjanju razvoja:

Prostorsko urejanje je danes postalo eden izmed najmočnejših instrumentov preko katerega lahko lokalni in regionalni organi neposredno vplivajo na izvrševanje razvojnih programov. Države v zadnjem času v sklopu inovacijske politike vse bolj denarno podpirajo projekte, ki se ukvarjajo z razvojem okolja. Predstavniki teritorialnih skupnosti lahko vse bolj projicirajo svoje interese direktno na nadvladano raven. Čim več alternativnih možnosti izrabe prostora se pojavlja, tem bolj vse to terja selektiven odnos do različnih alternativ.

Lefebvre (1997) pa definira prostor drugače. Govori o različnih konceptih prostora:

- *absolutni prostor*, ki je prvotno naraven dokler ni poseljen, potem postane relativiziran in zgodovinski.
- *abstraktni prostor*, ki je prostor akumulacije, v katerem so procesi produkcije in reprodukcije ločeni.
- *kontradiktorni prostor*, kjer se dezintegracija starega in integracija novega pojavljata kot odgovor na abstraktni prostor.
- *diferencialni prostor*, ki je mozaik različnih, zgoraj opisanih prostorov.

Njegovo razmišljanje temelji na konceptu produkcije znotraj prostora in konceptu same produkcije prostora, to je »družbeni prostor je družbeni produkt« (Lefebvre, 1991:26). Pri tem poudarja štiri pomembne značilnosti prostora:

- fizični prostor izginja
- vsaka družba, vsak način produkcije ustvarja svoj prostor. Družbeno prostor določa odnose produkcije in reprodukcije (tudi biološke reprodukcije in reprodukcije delovne sile in družbenih odnosov).
- če je prostor družbeni produkt, nam naše znanje o prostoru pomaga razložiti procese produkcije. Lefebvre razlikuje med prostorskimi navadami, običaji in postopki delovanja (to so naše percepcije), med reprezentacijami prostora (naša pričakovanja, doumevanja) in med reprezentativnim prostorom (prostor našega bivanja). Produkcija prostora je odvisna od vsake od teh percepcij, ki pa variirajo glede na lokalne razmere.
- prehod od enega do drugega načina produkcije je velikega pomena. Ker za vsak način produkcije predvidevamo, da potrebuje lasten, določen prostor, je za prehod od enega do drugega načina produkcije potrebno ustvariti nov prostor. Pri tem se pojavi vprašanje, kako lahko ustvarimo in identificiramo nove, vmesne, zasilne prostore.

Lefebvre torej predvideva, da je prostor prisoten v vsakem dejanju bivanja in obstoja družbe. Po njegovem so življenjski procesi povezani s produkcijo različnih prostorov, ki se spreminjajo takrat, ko se spreminja način produkcije.

1.1. DRUŽBENA ORGANIZACIJA IN TERITORIALNOST

Obstajajo različni tipi razmerij, ki se nanašajo na razmerje med družbeno organizacijo in teritorialnostjo. Malcom Waters (1996) govori o treh razmerjih:

- materialna izmenjava, ki vsebuje menjavo blaga, trgovino, delovno silo in akumulacijo kapitala.
- politična izmenjava pomoči, podpore, nadzora, varnosti, avtoritete, moči, legitimitete.
- simbolična izmenjava s sredstvi komunikacije, publikacije, zabave, propagande, oglaševanja, izobraževanja.

Vsak od teh tipov izmenjave prikazuje določen odnos, razmerje do prostora:

- materialna izmenjava veže družbene odnose na območja. Produkcija blaga, ki ga lahko izmenjujemo, vsebuje lokalno koncentracijo delovne sile, kapitala in surovih materialov. Blagovna izmenjava je vezana na lokalne trge, tovarne, pisarne in trgovine. Trgovina na razdaljo je odvisna od posebnih posrednikov, ki delujejo znotraj centralnih relacij trgovine.
- politična izmenjava je vezana na zunanja ozemlja, na razširjena območja. Usmerjena je pretežno k nadzoru prebivalstva, ki naseljuje neko območje in k nadzoru dobrin z namenom, da se doseže integriteta in širitev naroda oziroma države. Politična izmenjava doseže vrh pri vzpostavitvi ozemeljskih meja, ki sovpadajo z državo – nacijo. Politična izmenjava med državami potrjuje njihovo ozemeljsko in politično suverenost.
- simbolične izmenjave pa osvobajajo odnose med prostorskimi akterji, saj lahko simbole proizvajamo kjerkoli in kadarkoli. Poleg tega so lahko prenosljivi in imajo univerzalno pomembnost.

Če povzamem: materialne izmenjave lokalizirajo, politične internacionalizirajo, simbolne pa globalizirajo.

1.2. NOVI TRENDI POVEZOVANJA – OMREŽJA POVEZAV

Opraviti imamo z dvema vidikoma, ki oba kažeta na to, da se v preteklosti začrtane meje med lokalnimi skupnostmi danes zabrisujejo:

- lokalno skupnost je vse težje razločevati od širših teritorialno – družbenih enot že glede na vse bolj difuzno kopičenje ljudi v prostoru. Prostorsko – fizična struktura naselitve ne omogoča več jasne opredelitve meja lokalne skupnosti.
- sociološko še pomembnejše pa je ugotavljanje prostorskega območja dejanske povezanosti in medsebojne odvisnosti prebivalcev. To (ob razvitih prometnih in komunikacijskih sredstvih) z upadanjem »časovno – stroškovne distance« vedno bolj presega območje strnjene naselitve in povezuje v celoto tudi akterje iz dokaj oddaljenih točk v prostoru.

Že z vidika fizične razporeditve (disperzije – koncentracije) v prostoru opazimo vse bolj pisano sliko različnih pojavnih oblik naselitve. Namesto dihotomne delitve na vas in mesto, se pojavljajo vse številnejše prehodne oblike med njima; hkrati pa nastajajo nove tvorbe v širšem prostoru. Lokalne, regionalne skupnosti se utapljuje v širših družbenih okvirih, vendar pa se vzporedno s tem razvijajo tudi nove vezi z globalno družbo. Na mesto lokalnih in regionalnih organizacij, stopajo v ospredje posamezniki, ki vzpostavljajo neposredne vezi z družbo prek lokalnih okvirov. Tudi mesto postaja tesneje prepleteno s širšo mrežo naselij. Namesto posameznih mest in velemest imamo tako širšo mrežo, ki opozarja na urbanizirane regije kot bolj inkluzivne teritorialne družbene sisteme. Ni več enega centra in njegove periferije, temveč se oblikuje »policentrični sistem«. Iz lokalne ravni se pojavlja prehod na regionalno raven. Regija kot posebna identiteta je podvržena preobrazbi. Vse sile, ki jih je sprostil nov informacijski – komunikacijski razvoj in procesi urbanizacije, preobražajo regionalno raznovrstnost v bolj standardizirani nacionalni vzorec. Lokalne, regionalne in širše teritorialne enote postajajo preveč ozki okviri združevanja ljudi v prostoru, obenem pa preširoki in presplošni, da bi lahko izrazili vse specifičnosti vsakega posameznika. S tem, ko se odpirajo v smeri globalne družbe in s tem ko dopuščajo, da se znotraj njih osamosvaja vse večje število subjektov, izgubljajo svojo determinacijsko vlogo oz. svojo moč.

Nove trende medurbanega povezovanja pa lahko opišemo in pojasnimo tudi z načeli delovanja omrežij. Omrežja povezav niso prostorsko določena, ker interakcije akterjev in njihove transakcijske dejavnosti ne zahtevajo nujno fizične prisotnosti. Te spremembe

omogoča hitro razvijajoča se informacijsko – komunikacijska tehnologija, ki vodi od lokacijskih k cirkulacijskim načelom družbene organiziranosti (Hočevar,2000). Dostopnost do nacionalnih integracijskih kanalov je torej odvisna od vsebine dejavnosti, ne pa toliko od oddaljenosti cilja, časa, stroškov in povezovalnega akta. Zaradi tega teritorialnost kot temeljna prostorska moč sama zase ne more več pogojevati medurbanih hierarhičnih razmerij (Hočevar,1995). Enote, ki sistem sestavljajo, vzpostavljajo vezi z akterji zunaj institucij in teritorialnih oblik ovir, kar pomeni, da le-ti izgubljajo nadzor in moč nad akterji.

Družba danes prehaja od interakcijskih k transakcijskim sistemom. Gledano z vidika družbenoprostorske organizacije gre pri tem za proces deteritorializacije. »Vedno več je neteritorialnih akterjev, katerih delovanje je mogoče razumeti v okviru sistemov, ki niso bili prostorsko določeni« (Mlinar,1994:114). Povezave tako niso več izključno prostorsko določene, ker interakcije akterjev in njihove transakcijske dejavnosti ne zahtevajo nujno fizične prisotnosti. Hitro razvijajoča se informacijsko – komunikacijska tehnologija, omogoča večjo fleksibilnost in večjo stopnjo osamosvojenosti akterjev, ki se povezujejo neodvisno od njihove fizične, prostorske bližine. Če je ob omejeni prostorski, časovni in stroškovni dostopnosti vključljivost ali izključljivost povezav temeljila pretežno na zahtevah fizičnih podobnosti (bližini, velikosti, strnjivosti,...) kar je diskriminiralo ali privilegiralo posamezne potencialne akterje in sam prostor, potem povezovanje ob prostorsko-časovnem zgoščanju, temelji na funkcionalnih raznovrstnostih med akterji, konkretnimi vsebinami dejavnosti in prostora. Lastnost nastajajočih urbanih omrežij je, da povezovanje akterjev v izhodišču ne temelji na enosmernih (centrosmerih) silnicah, temveč na sorazmerno uravnoteženih možnostih povezovalnih partnerjev. Prejšnja hierarhično strukturirana organizacija se nadomesti z nehierarhičnimi, medsebojno odvisnimi in »mrežastimi« oblikami interakcij med horizontalno povezanimi podsistemi. Govorimo lahko o Luhmanovi »razsrediščeni« družbi, v kateri ni več neke centralne točke iz katere bi lahko uravnavali družbo in ji vladali. Vsakršna hierarhična ureditev (da vsaka hierarhična raven odreja dejavnosti nižjih ravni) postaja vprašljiva, povečanje moči podsistemov in posameznikov povečuje dosegljivost in število možnosti ter vodi do upadanja njihove odvisnosti znotraj (prejšnje) hierarhične strukture. Takšno povečanje moči je podlaga za razširjeno dostopnost ne le horizontalno (v smislu geografske razdalje), temveč tudi vertikalno, skozi hierarhične ravni teritorialne organizacije. (Mlinar,1995)

Relativizacija dostopnosti obenem zmanjšuje potrebo po prostorsko agregiranem povezovanju in razširja možnosti razpršenih povezovalnih navzočnosti. Torej, mehanizmi razširjanja (difuzije) in vključevanja akterjev v oddaljene, nestrnjene povezave, niso vnaprej omejene na koncentrirane »povezovalne otoke« ali na gravitacijska območja v prostoru, temveč le z vsebinami selektivnih dejavnosti, s katerimi se priključujejo »povezovalnim tokovom« v omrežjih (Hočevar, 1995).

Tako prihaja do prostorske reorganizacije družbe in do prehoda od območnih (mehanskih, kumulativnih) skupnosti k omrežnim (organskim, funkcionalnim) povezavam. Spodnja tabela prikazuje značilnosti ene in druge prostorske organizacije družbe.

Tabela 1.1.: Značilnosti območne in omrežne organizacije

Območna organizacija	Omrežna organizacija
– meje	– povezave
– strnjenost, kontigviteta	– razpršenost, ločevanje, disembedding
– zaključenost, načelo nevmešavanja	– teritorialna odprtost
– poudarek na teritorialnih skupnostih	– poudarek na akterjih, individualni in teritorialni avtonomiji
– kumulativnost povezav (multifunkcionalnost)	– selektivnost
– trajnost, togost, vnaprejšnja določenost	– fleksibilnost, prehodnost, avtohtonost
– frontalna teritorialna izključenost bližin	– križanje in preseganje povezav
– lokacijska vezanost	– neobčutljivost za oddaljenost, ubikviteta
– center in periferija	– vozlišča, težnja k razsrediščnemu povezovanju
– teritorialna ekspanzivnost, frontalni spopad	– prežemanje, interpretacija
– fizična prisotnost, posedovanje, akvizitivnost	– dostopnost
– dihotomija, domače/tuje	– deteritorializacija domačega in tujega
– teritorialno predstavništvo in posredništvo	– neposredna udeležba – brez posrednikov in predstavnikov
– teritorialna hierarhija, vertikalne vezi, prevlada večjega	– horizontalno povezovanje (sodelovanje in tekmovanje)
– formalno organizacijske, institucionalne	– neformalne in formalne povezave
– mikro – makro delitev	– mikro – makro konvergenca

Vir: (1995), Mlinar

1.3. VKLJUČLJIVOST MEST V NADNACIONALNO POVEZOVANJE

Načelo omrežja kot novejši trend povezovanja mest omogoča tudi manjšim, perifernim mestom pridobitev nadnacionalnega statusa. Tako je nadnacionalni (regionalni, kontinentalni, globalni) status sposobno dosežati vedno več evropskih pa tudi ostalih mest.

Do nedavna je v proučevanju nadnacionalnih povezav mest prevladoval koncept hierarhij, katerega temeljni vidik je, da obstajajo med mesti relacije dominantnosti oziroma podrejenosti in centralnosti oziroma perifernosti. Kadar lahko ugotovimo, da povezovanje temelji pretežno na enosmerni oziroma centrosmerni in ne na relativno uravnovešeni medsebojni odvisnosti, ter da se ob tem vzpostavlja odnos nadrejenosti/podrejenosti, gre za vertikalne oziroma hierarhične oblike povezanosti. Ugotovimo tudi lahko, da podrejena, manjša in na obrobje potisnjena mesta, le težka vzpostavljajo povezave mimo dominantnih mest. Mesto z največ povezavami ima najvišji, globalni status (Hočevar,1995). Pomembnost mest je odvisna od obsega in kakovosti povezav, ki jih ima mesto z zunanjim svetom. S širjenjem delovanja lokalnih organizacij, se razvijajo mestni komunikacijski kanali in viri informacij. Povezave med mesti so torej vse manj odvisne od prostorske bližine in vse bolj od sposobnosti mesta da lahko in da je sposobno svoje interese predstaviti in tudi uresničiti navzven. Dostopnost mest do nadnacionalnih povezav je odvisna od fleksibilnosti akterjev in ne toliko od oddaljenosti, časa ali stroškov povezovanja. Fizična bližina ali oddaljenost nista več absolutna protagonista dinamike povezovalnih aktivnosti, kar ustvarja pogoje za oblikovanje »virtualnih aglomeracijskih« vezi med mesti. Zdaj lahko prepoznamo horizontalne oblike povezovanja, ki za razliko od vertikalnih, temeljijo na relativno enakih izhodiščnih možnostih. Vertikalne oblike povezovanja in procesi teritorialne dehierarhizacije ne pomenijo le zaobhajanja določenih strukturnih ravni, temveč tudi omogočajo ustvarjanje novih transnacionalnih povezav, preko katerih lahko mesto poveča svoj vpliv na višjih ravneh. Ta način delovanja in povezovanja predstavlja obliko »tangencialne koalicije« (podrobneje o tem v poglavju o globalizaciji), to je mehanizma, ki ga uporabljajo nižje ravni, da bi presegle svoj podrejeni položaj in se obračale neposredno na najvišje ravni odločanja.

1.4. PROCES PREMAGOVANJA OVIR

Premagovanje ovir v čezmejnem povezovanju je proces, v katerem sta udeležena najmanj dva akterja, ki nista na isti strani meje. Proces poteka v različnih fazah: od prepoznavanja zaželenega cilja in začetnih okoliščin, do realizacije povezovanja in posledic. Proces premagovanja ovir se začne z akterjem, ki ga opredeljujejo njegov cilj, njegove vrednote, strukturni dejavniki, ovire in viri za premagovanje ovir.

V prvi fazi akter zaznava strukturne dejavnike in ovire v njih ter potencialne vire za premagovanje ovir. V drugi fazi posamezni akter sprejme odločitve za soočenje z ovirami in izbere najustreznejšo strategijo, ki jo bo uporabil za premagovanje ovir. V tretji fazi se akter sooči z ovirami. V četrti fazi pa akter uživa posledice svojih dejanj ter se ponovno pripravlja za postopke nadaljnjega povezovanja. (Skok, 1998).

Cilj delovanja akterja je lahko karkoli. Vrednote, ki jih ima akter in ki mu veliko pomenijo, razvršča po pomembnosti in deluje v skladu z njimi. Te vrednote vplivajo na dosego cilja. Lahko pa se zgodi, da se akter odpove nekemu cilju zaradi katere druge vrednote. Strukturni dejavniki so dejavniki, ki določajo okoliščine, v katerih se akter odloča. Pri tem gre večinoma za splet okoliščin ali za vplivanje različnih področij življenja. Viri pa so dejstva, katera akter uporabi pri dosegi svojih ciljev in za katera meni, da pozitivno vplivajo na dosego njegovih ciljev.

1.5. PROCESI GLOBALIZACIJE

Globalizacijo lahko označimo kot koncept 90-ih, pod katerim razumemo prehod človeške družbe v tretje tisočletje. Gre predvsem za to, da se različni okviri družbenega dogajanja izenačujejo s svetom kot celoto. Jasno je, da so vsi sociologi sprejeli dejstvo, da je ta proces že krepko na poti. Pojavljajo pa se vprašanja, ali je možno procese globalizacije razložiti s starimi, že obstoječimi teorijami ali moramo pripraviti nove, ki bi bolje razložile in opisale vse nove pojave povezane z globalizacijo. Da bi lahko razložili to vprašanje, se moramo vprašati, ali je globalizacija nekaj tako novega, da je treba pri razlagi tega procesa začeti od začetka? Mlinar v svojem članku »Globalizacija kot izziv za sociološko raziskovanje« (Mlinar, 1996) pravi, da razprave o globalizaciji ne moremo obravnavati ločeno, treba jih je postaviti v kontekst velikih socioloških teorij, ki so se že spopadale z vprašanji o dolgoročnih razvojnih procesih.

Beseda »globalno« je stara že več kot 400 let, splošna uporaba besed kot so globalizacija, globalno, globalizirati pa se je pojavila šele po letu 1960 in šele sredi 80-ih so ji pripisovali večji akademski pomen. Mnoge definicije globalizacije so neuporabne za naše raziskovanje ali napačne, vsaj kar se tiče sociološkega vidika, saj vsebujejo aspekt namernosti (npr. delovati globalno, delovati world-wide, ali akt razprševanja,...) (Waters,1996). Res je, da so mnogi vidiki globalizacije namerni – vsebujejo mednarodno planiranje, ekonomsko planiranje, namerno večanje svetovnega trga, akcije okoljevarstvenikov za rešitev planeta. Mnoge sile globalizacije pa so neosebne in onkraj kontrole in logičnih namenov posameznikov ali skupin posameznikov. Tako lahko rečemo, da bo globaliziran svet postal ena družba in kultura, ki bo zasedala ta planet. Ekonomija, znanost, komunikacije, kultura izgubljajo svoj lokalni, regionalni in nacionalni značaj in presegajo državne meje. Ta ena družba in kultura verjetno ne bo čisto harmonična, verjetno pa bo težila k visokim nivojem diferenciacije, multicentralizacije. Ne bo nekega centralno organiziranega vodstva (vlade) in nobene jasne kulturne preference ali določenosti. Celotna kultura bo ekstremno abstraktna, izražala bo toleranco do različnosti in drugačnosti in individualno izbiro. Teritorialnost, kot princip organiziranosti za družbeno in kulturno življenje, ki obstaja še danes, bo izginila, pojavila se bo družba brez meja in prostorskih ločnic.

Globalizacijo lahko torej definiramo kot: družbeni proces v katerem upada oz. se oddaljuje prisila in moč teritorialnosti na družbene in kulturne organizacije in v katerem se ljudje zavedajo tega upadanja. (Waters,1996). Mlinar pravi, da gre pri globalizaciji za razširjanje determinacijskih okvirov družbenega dogajanja, tako, da se le-ti vse bolj izenačujejo s svetom kot celoto. Družbeno dogajanje je bilo prej omejeno le na lokalno, regionalno in nacionalno raven, danes pa stopa v ospredje internacionalno in svetovno. (Mlinar,1994). Prav tako lahko globalizacijo obravnavamo kot proces zблиževanja ljudi. Svet postaja drugačen kot nekdaj. Razvoj tehnologije prometa in komunikacij sta povzročila, da se je svet zmanjšal in proces zблиževanja ljudi, pretoka dobrin in informacij je vse bolj intenziven. Tako pravi Ali Mohammadi, da je globalizacija proces, v katerem se odnosi moči in komunikacij razširijo po celem svetu in povzročijo zgoščevanje časa in prostora ter s tem ponovno vzpostavljanje družbenih odnosov (Mohammadi,1997). Postajamo člani, pripadniki nekega svetovnega sistema, svet postaja tisto, čemur Marshall McLuhan pravi »globalna vas«. To »globalno vas« sta ustvarila predvsem radio in televizija ter telefon in seveda komunikacijski sateliti. Planet je postal komunikacijska celota, en sam organizem, kjer ni nobenih meja. Nastala je množična publika in množično komuniciranje. Lokalne skupnosti se bodo ločile od svojih kulturnih, zgodovinskih, teritorialnih pomenov in se vključevale v funkcionalna omrežja. »Transformiral se je prostor in čas, nastaja prostor tokov namesto prostora objektov, čas pa se bo preoblikoval v nov komunikacijski sistem, kjer bodo preteklost, sedanost in prihodnost postali eno samo informacijsko sporočilo« (Castells,2000:406).

Koncept globalizacije je pri Mlinarju sestavljen iz več razsežnosti:

– globalizacija kot povečevanje medsebojne odvisnosti v svetovnem merilu.

Pri tem gre za širjenje prostorskih okvirov delovanja, ki segajo preko lokalnih, regionalnih in nacionalnih meja in dosežejo svetovne okvire.

– globalizacija kot dominacija in odvisnost.

Poleg procesov medsebojne odvisnosti in medsebojnega povezovanja, se v svetovni družbi pojavljajo procesi dominacije in podrejanja. Družbe ali posamezniki, ki posedujejo novo informacijsko-komunikacijsko tehnologijo ter tehnologijo prometa, so v odnosu do manj informacijsko razvitih akterjev v dominantnem položaju.

– globalizacija kot svetovna homogenizacija.

Pri globalizaciji kot svetovni homogenizaciji gre za »širjenje univerzalnih standardov, ki nadomeščajo prejšnjo partikularno homogenost ožjih teritorialnih enot. Namesto prejšnjih različnosti med ozemeljskimi enotami, prihaja sedaj do uniformnosti, ki predstavlja nekakšno infrastrukturo »prostora tokov« ter neoviranega gibanja materialnih dobrin, ljudi in idej v mednarodnem in svetovnem merilu« (Mlinar,1994:27).

– globalizacija kot prerazporeditev (dostopnost do) raznovrstnosti sveta.

Globalizacijo lahko merimo tudi s tem, kako in v kakšni meri so manjše teritorialne enote odprte za dostop do razpoložljivega bogastva raznovrstnosti sveta kot celote. Globalizacija je tukaj tem večja, »čim večji delež celotne svetovne raznovrstnosti je prisoten ali dostopen v okviru posamezne teritorialne skupnosti« (Mlinar,1994:28).S pomočjo sodobne informacijsko – komunikacijske tehnologije in tehnologije prometa, je tako vsakemu kraju dana možnost, da se predstavi svetu in da se raznovrstnosti sveta predstavijo v vsakem kraju.

– globalizacija kot preseganje časovne diskontinuitete.

Globalizacijo lahko spremljamo kot preseganje časovne diskontinuitete na podlagi povezovanja asinhronih ritmov različnih aktivnosti in širjenja delovanja posameznih služb v globalnih prostorskih okvirih. Zlasti z novo informacijsko-komunikacijsko tehnologijo se povečujejo možnosti asinhronega komuniciranja. Komuniciranje ne poteka več ob točno določenem času, temveč se ljudje po svetu povezujejo med seboj v različnih časovnih conah.

Globalizacija povzroča spreminjanje dosedanje teritorialne organizacije družbe. Podsistemi in posamezniki se osamosvajajo ter povezujejo v vse širših prostorskih okvirih. S povečanjem dostopnosti v prostoru, se zmanjšuje vezanost akterjev na različne hierarhične strukture znotraj teritorialnih meja in hkrati se zmanjšuje potreba in možnost posredovanja, saj akterji neposredno in ne več preko institucij in državnih organov, vstopajo v nadnacionalne povezave. Večji razpon možnosti izbire alternativ, mobilnosti in povezovanja povečuje število raznovrstnost in moč akterjev ki delujejo na vseh nivojih delovanja in zmanjšujejo svojo odvisnost od višjih nivojev hierarhične strukture. Takšno osamosvajanje akterjev vodi v procese dehierarhizacije.

Dehierarhizacija se po Mlinarju kaže v dveh procesih:

- osamosvajanje podsistemov in naraščajoča raznovrstnost teritorialnih in neteritorialnih akterjev.
- povezovanje teh akterjev znotraj razširjenih teritorialnih okvirov, s težnjo proti globalizaciji njihovih omrežij.

Nacionalne družbe kot relativno zaprti in hierarhični sistemi, se rahljajo v bolj prožna, odprta omrežja medsebojnih interakcij, ki so podkrepljena z novimi tehnologijami in vodijo k novim »lokalno-globalnim povezavam in zato k mikro-makro konvergenci« (Mlinar 1995:77). Prej podrejeni teritorialni in neteritorialni akterji vse manj upoštevajo stare, utrjene teritorialne hierarhije in dobivajo vse več moči:

- tehnološko (nova komunikacijska in informacijska sredstva)
- ekonomsko (višji dohodki)
- politično (individualne in skupinske pravice)

S takim povečanjem moči, akterji razširjajo svojo dostopnost ne le horizontalno, v smislu geografske razdalje, temveč tudi skozi hierarhične ravni teritorialne organizacije. Kot posledica novih trendov v nadnacionalnem povezovanju, se splošča evropska medurbana hierarhija, tako z vidika interakcijskih kot tudi transakcijskih omrežij. Izenačevanje pogojev za selektivno participacijo, povzroča slabitev nadzornih in usmerjevalnih mehanizmov institucij nacionalnih držav na ravni podsistemov. Na eni strani prihaja do avtonomizacije in osamosvajanja lokalnih akterjev, na drugi strani pa se hkrati kopičijo različne oblike neposrednega tangencialnega povezovanja med njimi. Načelo omrežja mest kot novejši trend povezovanja evropskih mest, omogoča tudi manjšim, obrobim mestom, pridobitev nadnacionalnega položaja in njihovo vključevanje v nadnacionalno povezovanje.

Nova informacijska in komunikacijska sredstva nudijo podlago za t.i. »soudeležbo pri oblasti«, to je eden od vidikov dehierarhizacije; zblíževanja med ravnmi. Soudeležbo pri oblasti lahko razložimo s tem, da se z večjo možnostjo izbire alternativ povezovanja in izbiranja, individualni akterji zmeraj bolj udeležujejo in vključujejo v odločanje, ne samo na lokalni in regionalni ravni, temveč tudi na nacionalni in subnacionalni ravni. Akterji tako dobijo možnost večjega inputa v osrednje odločitve. Na eni strani prihaja do slabitve tipičnih

teritorialnih lastnosti prostorskih enot (kontrola, moč, dostop), po drugi strani pa krepitev njihovih nezemeljskih prostorskih lastnosti.

Drugi vidik dehierarhizacije je t.i. »preskakovanje vmesnih ravni«. Gre za to, da akterji pri vključevanju v odločitve preskakujejo posamezne ravni odločanja, iščejo bližnjice, da bi časovno pospešili proces odločanja in udeležbe. Komuniciranje med ravnmi teritorialne organizacije se odvija pod vplivom informacijske in komunikacijske tehnologije. Gre za povečanje dostopnosti na podlagi tehnologije, bodisi v okviru teritorialne organizacije ali pa na globalni ravni. Posamezniki imajo sedaj neposreden dostop do informacij in lahko presežejo meje teritorialnih sistemov ter se nemoteno povezujejo z drugimi akterji v globalnem, svetovnem merilu. Vendar moramo vedeti, da ima tehnologija dva učinka: po eni strani omogoča akterjem, da presežejo meje teritorialno zaprtih sistemov, po drugi strani pa ista tehnologija omogoča vdiranje in vmešavanje v notranje zadeve teh teritorialno zaprtih sistemov.

Tretja razsežnost ali tretji vidik teritorialne dehierarhizacije pa je »tangencialna koalicija«. Temelji na raziskovanju med radialnimi in tangencialnimi komunikacijami. Radialne komunikacije se širijo od centra k periferiji, kar pomeni, da so periferne enote ločene od centra zaradi slabše povezave, bodisi prometne ali informacijsko – komunikacijske. Periferne enote ali posamezni akterji, z namenom, da bi presegli podrejeni položaj v odnosu do centra, oblikujejo tangencialno koalicijo. Če to prikažemo na primeru individualnih akterjev, pomeni, da se le-ti med seboj selektivno povezujejo, da bi na ta način pridobili več moči in se približali višjim ravnam odločanja. Povezovanje v tangencialno koalicijo, je danes pospešeno predvsem z večjo razširjenostjo tehnologije, s povečanim dostopom posameznih akterjev do informacij in povečano stopnjo komunikacij.

Četrta razsežnost pa je »izhod iz periferije« ali disociacija. Periferne regije in tudi individualni akterji si ne prizadevajo več za integracijo temveč težijo k avtonomizaciji. Želijo se umakniti iz periferne, podrejenega položaja, ki onemogoča izražanje lastne identitete in povezovanje in uveljavljanje zunaj danih teritorialnih okvirov. Povečuje se dostopnost in medsebojna povezanost ter hkrati zmanjševanje pomena hierarhije in odločanja s strani držav in teritorialnih skupnosti, ki bodo vse bolj izgubljale nadzor nad naraščajočo raznovrstnostjo avtonomnih akterjev.

2. MEJE

Koncept meja nacionalnih držav kot fizične ovire, se spreminja v koncept meje kot mehanizma, kjer se izenačuje komunikacijsko-informacijska ter prometno-transportna dostopnost, kjer se poveča tekmovalnost in intenzivira povezanost med akterji nove komunikacijske, prometne in proizvodne tehnologije, kjer sta omogočena prostorska decentralizacija in globalno povezovanje in kjer so akterji podvrženi globalnim vplivom. Meja je tisti element, ki ločuje neko urbano entiteto, neko nacionalno skupnost (skupino akterjev) od okolja in vzpostavlja njeno identiteto. Obenem pa je meja tudi selekcijski mehanizem, ki izbira, torej dopušča in preprečuje vplive iz okolja.

Srednjeveško mesto je poznalo koncept obzidja kot fizične meje, ki je selekcionirala vplive in komuniciranje in obenem vzdrževala njegovo identiteto v primerjavi z drugimi mesti. Meje sodobnih nacionalnih držav so danes enakovredne nekdanjim mestnim obzidjem, varujejo njihovo identiteto in avtonomijo. Z novimi komunikacijskimi povezavami postajajo meje čedalje manj pomembne. Sovpadati začnejo z območji dnevnih migracij, dela, šolanja, storitev, nakupovanja. Območje vplivanja ni več medsebojno prostorsko odvisno, ni več neka koherentna, teritorialno sklenjena enota, temveč je točkasto razporejeno po celotni zemeljski obli. Meje globalnega vpliva so določene s stopnjo koncentracije določenih storitev, s stopnjo specializacije in komunikacijskimi tehnologijami. »Vedno več je neteritorialnih akterjev, katerih delovanje je mogoče razumeti v okviru sistemov, ki niso bili prostorsko določeni« (Mlinar, 1994: 114). Nova informacijska in komunikacijska tehnologija omogočata oblikovanje »virtualnih komunikacij« med akterji, dostopnost do povezav in transakcij pa je odvisna od fleksibilnosti in stopnje osamosvojenosti akterjev, ne pa toliko od njihove fizične, prostorske bližine.

2.1. SOCIOLOŠKE TEORIJE OBRAVNAVE KONCEPTA MEJA

Z razlago pojma meja so se ukvarjale različne sociološke teorije. Naštete tri najbolj različno razlagajo mejo kot fizični element in njene vplive na posameznika in širšo družbo.

– sistemska teorija

Luhmann pri svojem razmišljanju izhaja iz pojma sistema. Sistem obravnava kot skupek med seboj povezanih elementov, ki tvorijo zaključeno enoto in so hkrati del neke celote. Vsak element je povezan z drugimi elementi in s celotnim sistemom. Pravi, da moramo z besedo sistem razumeti neko diferenco med sistemom in okoljem, saj obe strani tvorita pojem sistema, ker sta neločljivo povezana. Okolje je namreč za to formo prav tako pomembno kot sistem sam. Vse kar s to diferenco (se pravi med sistemom in okoljem) opazujemo in opisujemo, sodi k sistemu ali pa k okolju. Kar pa obe strani te oblike, forme ločuje med seboj, je meja med sistemom in okoljem, ki pojasnjuje enotnost forme. Elementi sistema niso nujno v (direktni) povezavi z drugimi elementi sistema, vsak element, ki pa ni v povezavi s katerikoli drugim elementom sistema, ne more biti del tega sistema.

Koncept meje ima pri njem dvojno funkcijo. Meja ni samo element, ki ločuje, temveč tudi povezuje. Najprej meja služi za razlikovanje od okolja, nato pa še za povezovanje in vzpostavljanje odnosov do drugih sistemov v tem okolju. Meje tako ne moremo dojemati kot da je del ene ali druge strani. Meja obstaja zato, da jo je treba prekoračiti – bodisi od znotraj navzven, bodisi od zunaj navznoter. Včasih, v starejših socialnih sistemih so meje obstajale zato, da so vplivale na krepitev občutka pripadnosti, prispevale so h krepitvi varnega in enostavno razpoložljivega notranjega prostora.. V novejših sistemih pa ni več tako, ker so meje že dosegle svoj vrhunec, vsaj v teritorialni obliki, nadaljnji razvoj pa so doživljale v strukturalnem razvoju sistemov, držav. Luhmann se tudi sprašuje kakšen odnos sistema z okoljem se sploh še vzpostavlja s pomočjo meja. Pravi, da lahko pojem teritorialnih meja docela pogrešamo. Kakšen pomen imajo prostor in meje v prostoru, izhaja iz njihove komunikativne uporabe, komunikacija sama pa nima nikakršnega mesta v prostoru.. Medtem, ko so za druge sisteme, na primer živalske družbe, prostorska razmerja pomembna, saj determinirajo njihovo delovanje in so edino sredstvo izražanja družbenega reda, pa evolucija socio-kulturne družbe zaradi jezika, pisave in telekomunikacij, zelo zmanjšuje pomen prostorskih razmerij in določa pomen prostora, ne pa obratno, da prostor dopušča ali omejuje možnost komunikacije.

– marksistična teorija

Od vseh klasičnih teorij, ki se ukvarjajo s teorijo globalizacije in modernizacije, je najboljša Marksova. Procese globalizacije razlaga v luči razrednih odnosov in razporeditve moči ter kapitala. Pravi, da je globalizacija povzročila ogromno povečanje moči kapitalističnega razreda, saj mu je odprla nove trge. Iskanje novih trgov je povzročilo, da buržoazija zasleduje vedno nova področja za širitev. Kapital in blago ne poznata meja, domovine ali naroda in predpostavljata vse večjo vlogo svetovnega tržišča. Marksistična teorija pravi, da se izolacija vedno pojavlja kot stagnacija. V tem smislu ugotavlja Engels, da stare primitivne skupnosti lahko obstajajo tisoče let, preden promet z zunanjim svetom tudi znotraj njih pripelje do premoženjskih razlik, zaradi katerih te skupnosti razpadejo (Engels, 1948). Zaradi izoliranosti, take vaške skupnosti ostajajo v temeljih nespremenjene, hkrati pa tudi neobčutljive za dogajanje v širšem prostoru. Vaške meje so se le redko spreminjale, ostajale so zaprte, neprepustne, imele so funkcijo varovanja pred neznanim, pred tujim, pred tistim, kar je zunaj domačega, poznanega, zanesljivega. Čeprav so bile skupnosti prizadete, opustošene, so se meje, interesi, družine ohranile po več stoletij iste. Izoliranost vasi je Marx povezoval z nižjo življenjsko ravno, obenem pa tudi s pomanjkanjem želja in naporov, ki so nujni za napredek družbe. Šele promet je prinesel znanje in izkušnje iz drugih krajev in dežel in postal pobuda za napredek. Dokler so bile družbe ekonomsko samozadostne (družinska proizvodnja za lastno uporabo) tudi druženje ljudi ni preraslo lokalnih okvirov.

Industrializacija in urbanizacija sta ustvarili raznovrstnost in povezanost na temelju teritorialne delitve dela – znotraj in preko lokalnih okvirov. Industrijska proizvodnja, ki ni bila več vezana izključno na prostorske vire, je postala vse bolj fleksibilna, širila se je na širša območja in začela presegati strogo hierarhično delitev ter rigidne teritorialne meje. Namesto stare lokalne in nacionalne samozadostnosti in omejenosti prihaja do vsestranske prometne povezanosti in medsebojne odvisnosti med narodi, hkrati pa do zmanjšane vloge narodov. Človekovo emancipacijo je Marx videl v vsečloveški skupnosti v kateri ljudje postanejo državljani sveta in niso več podvrženi razrednim, nacionalnim in državnim omejitvam.

– novi lokalizem

Strassoldo pravi, da je meja povsod po naravi razširjen pojav, nujno potrebna entiteta vsakega sistema. V glavnem so meje človeško delo, celo duhovna kategorija in ne toliko naravno dejstvo. Pravi še, da obstajajo povezave med funkcionalnimi mejami (kot so mejni prehodi) in prostorskimi mejami (obmejnimi strukturami). Človek teži k jasnim in konkretnim mejam, ki mu nudijo varnost, kar pa lahko vodi v probleme med mejami, ki jih naredi človek in naravnimi mejami. Diferenciacija, ki se pojavlja v notranjosti nekega sistema, vodi k »zlomu«
mej, kar prinaša napetosti; tako znotraj, kot tudi zunaj in vodi k večjim sistemskim enotam, ki naj bi te napetosti premagale.

Vsaka meja je lahko odprta ali pa zaprta, je lahko prostor kjer se vzpostavlja dialog ali pa je bojišče. Če je meja odprta, se lahko mnoge obmejne systemske enote razvijejo v nove sisteme, razvijejo nove oblike povezovanja, če pa so meje zaprte pa lahko obmejna področja stagnirajo ali pa postanejo odrinjena, marginalna področja. Meje so potrebne za zagotavljanje identitete in varnosti sistemov, ki jih zamejujejo. Človek si prizadeva za meje, ki varujejo njegovo posebnost, njegovo teritorialno skupnost. Kadar pa neka družba postane mobilna v odnosu do drugih, do drugih družb, kadar komunicira z drugimi družbami, kadar potekajo med njimi izmenjave, takrat pa meje postanejo ovira. Jasno je, še pravi, da v vsaki družbi oziroma državi obstaja središče in periferija. Rast in razvoj središča nekako vodi od oslabitve in zmanjšane vloge periferije. Dihotomija središče-periferija spominja na model polj. Center oziroma središče je temeljni pojem, periferija je samo podrejena centru. Sprašuje pa se, ali je mogoče, da bi obstajali nehierarhični sistemi, ki bi imeli več središč in sistemi, ki bi bili celo brez središč. Verjetno bodo vedno obstajale družbene elite, ki bodo zastopale svoje interese in vrednote, ki bodo locirane v središčih sistemov (Strassoldo,1991).

2.2. OPREDELITVE MEJA IN OVIR

Pojem meje je v literaturi opredeljen na različne načine. Raimondo Strassoldo je pojem meje razdelil na več pomenov, ki se nanašajo na prostorske konotacije izrazov uporabljenih kot sopomenke besede meja:

- »boundary¹« ločuje tisto, kar je znotraj, od tistega, kar je zunaj;
- »border²« je prostorska kvaliteta, ki se nanaša na teritorialne meje in ki navadno vključuje površino v obliki mejnega pasu;
- »frontier³« pa je termin dveh pomenov:
  - prvi se nanaša na meje družbeno-kulturnih sistemov, ki se med seboj soočajo v svoji različnosti,
  - drugi pa poudarja vojaški pomen meje kot prostora, na katerem se soočita vojaški strukturi dveh sistemov.

Kasneje (ob koncu sedemdesetih let) pa je v italijanskem jeziku te pojme definiral tako:

- »confine⁴« je črta ali pas, ki obkroža neki predmet; pri živih sistemih se meja razvije v strukturo ali organ, v kompleks funkcij.
- »limite⁵« ali »contorno« je fizično dejstvo, geometrično ali analitično, ki pomeni konec neke stvari ali sistema; je črta razlikovanja med biti ali ne biti.
- »frontiera⁶« je območje, zona, kjer se družbeni sistem aktivno sooči z drugim družbenim sistemom ali z okoljem v političnem, vojaškem, ekonomskem in kulturno-simbolnem smislu.

---

¹ Mejna linija, ki ločuje dve državi (Komac-Škerlj, 1981)

² Rob, meja, obmejni pas (prav tam)

³ Mejni pas, ki ločuje dve deželi (prav tam)

⁴ Meja, mejnik (Grad, 1987)

⁵ Okvir, rob, očrt (Grad, prav tam)

⁶ (Državna) meja (Grad, prav tam)

Malcom Anderson pa definira meje takole:

- »frontier⁷«: je beseda z najširšim pomenom. V modernem smislu pomeni natančno črto, linijo, kjer se srečajo sodne oblasti, ki so navadno omejene, razmejene s carino, policijo ali vojaškim osebjem.
- »border«: termin se nanaša na cono, navadno ozko, ali pa je to neka črta razmejitve.
- »boundary«: beseda je vedno uporabljena kot mejna linija oziroma črta razmejitve in je tako najožja od treh terminov.

---

⁷ Beseda »frontier« se pri njem lahko nanaša tudi na regijo

2.3. DEFINICIJA MEDNARODNIH MEJA

Malcom Anderson (1996) pravi, da meje (frontiers) niso enostavne črte na zemljevidih, neproblematična entiteta političnega življenja, kjer se konča ena zakonodaja in začne druga. Meje so kot institucije, ustanovljene s političnimi odločitvami in so regulirane z legalnimi zakoni in določili. Mejo lahko pojmuje kot osnovno politično institucijo, saj nobena socialna, ekonomska in politična zveza v napredni družbi ne more biti organizirana brez meja. V legalnem smislu meje tudi definirajo identiteto posameznikov, ker so z mejo označene državljanske pravice in nacionalne težnje posameznikov. Znotraj meja država predstavlja suvereno oblast, ki ima še vedno centralno vlogo pri razmišljanju in odločanju o državah in odnosih med njimi. Država se torej pojavlja kot monopolna sila, ki poseduje legitimno moč nad upravljanjem svojih teritorialnih enot. Zahteve države po absolutni oblasti se lahko uresničijo le, če je le-ta zaprta in nedovzetna za zunanje vplive, kar pa ni v skladu z naravnimi zakoni in redom. Različne oblike in koncepcije meja so obstajale še pred vzpostavitvijo moderne države in bodo obstajale še po njenem propadu.

Meje so del političnih procesov s štirimi dimenzijami:

Prvič, meje so instrument državne politike, saj so vlade sebi v korist spremenile in še spreminjajo funkcije meja. Čeprav ne moremo govoriti o enostavni povezavi med mejami in neenakostmi v bogastvu in moči, vladna politika podpira interese posameznikov in skupin živečih znotraj določene meje.

Drugič, državna politika in praksa sta omejeni s stopnjo kontrole s katero vlada vpliva na državne meje. Vlade so nezmožne natančno kontrolirati promet blaga, ljudi in informacij skozi njihove meje, kar spreminja naravo in funkcijo držav in meja.

Tretjič, meje so osnovni pokazatelji identitete, (danes govorimo o nacionalni identiteti), čeprav so politične identitete večje ali manjše od nacionalne države. Meje so v tem pogledu del prepričanja o skupnosti ljudi in včasih tudi o naravni skupnosti ozemlja.

Te »namišljene združbe« so danes univerzalni fenomen, povezan z najmočnejšo obliko ideološkega povezovanja v modernem svetu – nacionalizmom. Presegajo lahko meje države, ljudi pa povezujejo kulture, jeziki,...

Četrtič, meja, ločnica je predmet diskurza, debate, saj je pojem meje različno interpretiran in uporabljen. V jeziku antropologije, ekonomije, političnih ved, mednarodnega prava in seveda tudi sociologije ima različne pomene, odvisno od teoretičnega pristopa, ki se uporablja.

Tako je na primer za ljudi, ki živijo na mejnih območjih, meja povezana in asociirana z različnimi pravili, prepovedmi in omejitvami, ki jih ta meja nalaga. Njen pomen se vedno znova spreminja (zlasti pod vplivom političnih sprememb), predvsem za življenje in delovanje ljudi, na kar vedno znova vpliva, ga omejuje in regulira.

2.4. RAZLIČNE OBLIKE MEJA

Poleg fizičnih, teritorialnih jasno določenih meja, so za razlago posameznikovega delovanja in življenja pomembne tudi druge oblike meja, bolj abstraktne meje (zemeljske, vodne in zračne meje), meje, ki jih je težje razložiti in definirati:

– množstvo zemeljskih meja:

Meje imajo lahko obliko obmejnih zemeljskih pasov ali pa ločujejo neko ozemeljsko državo od sosednjega območja, ki ne pripada tej državi. Meja se tu lahko kaže kot nepremagljiva ovira za tiste, ki želijo zapustiti ali vstopiti v to državo. Take ovire imajo lahko obliko geografske značilnosti, kot na primer betonske ograje, bodeče žice, mine, stražni stolpi,... V skrajni obliki pa lahko meje predstavljajo abstraktne linije, ki nimajo določene funkcije, vendar se nekako ve, da obstajajo.

– otoki kot naravne omejitve:

Otok kot omejitev nima takšnih značilnosti kot jo imajo umetno narejene ozemeljske meje. Kjer se skalovja in zemlja dotikajo morja, se pojavi percepcija meje kot nekega dejavnika, ki obkroža življenjski prostor in omogoča naravno zaščito pred drugimi ljudmi. Vendar so meje na morju težko predstavljive in ker ni okoli otokov sosednjih držav, si prebivalci otokov težko predstavljajo mejo, kot nekaj pri katerem lahko nekaj pridobijo.

– umetne meje neomejenega neba

Nebo je razdeljeno z umetnimi mejami skozi nocijo o zračnem prostoru. S pojavom zračnega transporta so se ustvarile meje na letališčih znotraj držav z namenom, da se razloči, da prisotnost osebe ali dobrin ni enaka kot njihova legalna prisotnost v državi.

V mednarodnem pravu se meje kažejo kot del treh klasičnih osnov suverenosti: ljudje, teritorij in avtoriteta (oblast). Meje so pomemben del, ki razmejuje teritorij in suvereno oblast. Vendar meje v mednarodnem pravu ne pomenijo toliko teritorija ki razmejuje, ustvarjene so bolj zato, da ustvarijo psihično omejitev države od sosednje države.

2.5. ZUNANJE IN VMESNE PERIFERIJE KOT OBLIKA MEJA

Eno od ločevanj, ki je pomembno za tematiko te naloge je ločevanje med zunanjimi in vmesnimi periferijami. Prve so definirane samo na osnovi njihove relativne razdalje od glavne točke od jedra države. Te periferije niso samo kulturno različne od centralnega območja (centra), temveč so tudi izolirane in prikrajšane za pomembno religiozno in lingvistično podporo s strani podobnih območij čez mejo. Z razvojem informacijsko-komunikacijskih sistemov oziroma tehnologij se povečujejo povezave tako z državo v kateri te periferije leže, kot tudi s sosednjimi državami. Z množtvom povezav lahko tako zunanje kot tudi vmesne periferije pomnožijo medsebojne povezave in odnose z drugimi (sosednjimi in tudi bolj oddaljenimi) periferijami in državami. Prebivalstvo vmesne periferije pa lahko računa na pomoč preko političnih meja, ki pa niso kulturne meje. Vmesna periferija je definirana kot območje, kjer politično – administrativne teritorialne težnje niso v skladu s kakršnokoli kulturno identiteto. Vmesna periferija se torej pojavlja na križišču med kulturno in med administrativno definiranim geografskim področjem.

2.6. »INTELIGENTNE REGIJE« KOT SAMOSTOJNE ENOTE DELOVANJA

Državne meje izginjajo ali pa se zmanjšuje njihov pomen. V ospredje stopajo regije, ki lahko preko institucionalnih državnih institucij delujejo v državnem merilu. S tem pa se regije soočajo z mnogimi problemi ki jih morajo reševati pri svojem »samostojnem« delovanju. Phil Cooke v svojem članku pravi, da mora regija delovati »inteligentno«, biti mora »inteligentna« regija. (Cooke,1997).

V naraščajoči internalizaciji mora regija:

- postati bolj aktivna v smeri proti Evropski uniji
- razviti bližje povezave s svojimi poslovnimi in institucionalnimi družbami
- izdelati in izpopolniti politike za pospeševanje regionalnih inovativnih potencialov
- pospešeno sodelovati v »information – sharing« potencialu
- vzpostaviti mehanizme za lastno nadzorovanje in napredovanje in izboljšave

Regionalne administracije morajo delovati bolj inteligentno, pravi avtor. Spoznati morajo pomembnost učenja, ki se kaže v različnih oblikah: od enostavnega »učenja z delovanjem«, do »učenja z uporabljanjem« (na primer, da se vzame politiko, ki se je razvijala drugje in se jo adaptira in spremeni ali posodobi) in učenja z interakcijo (z drugimi internimi in eksternimi institucijami) do končnega »učenja z učenjem«, kjer je samoopazovanje v procesu učenja že vključeno v nadaljnjo pridobivanje znanja. Inteligentno delovanje pomeni tudi, da če je potrebno, prepustimo vodenje ali kompetence drugim, bolj usposobljenim institucijam. To velja predvsem v primeru manjših regij, ki navadno nimajo vseh podatkov in informacij o drugih, močnejših, bolj razvitih regijah. Ta primanjkljaj mora regionalna administracija nadomestiti z zmožnostjo samoopazovanja in (hitrega) prilagajanja novim področjem delovanja. Dve najpomembnejši nalogi »inteligentne regije« sta: zmožnost promocije inovacij na eni strani in uresničevanje družbenih pravic na drugi strani. »Inteligentne regije« imajo znanje v vseh pogledih: zavedajo se sprememb, imajo možnost dostopa do podatkov, dobre medosebne veščine, izkušnje, strokovno znanje, institucionalne mreže, ki opazujejo dogodke znotraj in zunaj meja svojega delovanja, procese in odločitve, ki se dogajajo zunaj in ki se jih dotikajo navznoter. Če je potrebno, regije spremenijo politiko delovanja, saj težijo k principom nenehnega napredka in uvajanja novosti. Regije raje sodelujejo kot tekmujejo in njihov uspeh temelji na politiki vključevanja ne pa izključevanja.

3. INFORMACIJSKO-KOMUNIKACIJSKA TEHNOLOGIJA IN MEJE

Skoraj skozi celotno človeško zgodovino so ljudje živeli v družbah, ki niso bile nujno geografsko pogojene, temveč večinoma družbeno konstruirane (v pogojih medgeneracijskih in sorodstvenih povezav). Te družbe so nastajale nezavedno. Generacije družin so delile skupna naselitvena ozemlja in ekonomske mreže povezav. V družbah, ki so bile nekako izolirane, se je ustvarila solidarnost med ljudmi iz različnih geografskih predelov in okolij.

Danes je malo družb, kjer bi še lahko opazili to »staro« solidarnost. Modernizacija je prekinila te procese, posebno z močno in hitro urbanizacijo in industrializacijo. Postmoderna doba je privedla do drugačnega načina življenja in do upadanja, izginjanja teh »starih družb«. Institucionalne forme religije, lastnine, jezika, družbene hierarhije so se spremenile. Na te spremembe je človek v začetku lahko le reagiral, refleksivnost še ni bila institucionalizirana, razen morda skozi medij cerkve. V obdobju modernizacije pa so institucije vse manj stabilne, religija je šibka, lastništvo generalizirano, jezik globalen, ne samo lokalni. Globalizacija odnosov med trgi in deregulacija nacionalnih ekonomij zaradi svobodne konkurence in tekmovanja, je spremenila družbo. Lokalno izginja pred globalnim, globalno bo preplavilo lokalno. Ljudje se s pomočjo globalnih telekomunikacijskih in informacijskih sistemov (televizije, računalnikov, videosimulacije,...) obračajo k privatnem, družinskem ali individualnem obstoju povezave s svetom.

Povedati je treba, da obstaja neločljiva povezava med tehnologijo in družbo in da tehnološke spremembe ne opredeljujejo družbe ali kot pravi Castells:« tehnologija je družba in družbe ne moremo razumeti ali prikazati brez njenih tehnoloških orodij« (Castells,1997:5). Družba sama tudi ne določa ali predpisuje tehnoloških sprememb, saj v družbi deluje mnogo individualnih akterjev, ki se vmešavajo v procese znanstvenih odkritij, tehnoloških inovacij in družbenih aplikacij, tako da je končni rezultat odvisen od mnogih (različnih) vzorcev interakcij. S pojavom nove tehnološke dobe, organizirane predvsem okoli informacijsko-komunikacijske tehnologije, so se pojavili novi načini proizvodnje, upravljanja in na splošno življenja. Če družba ne določa tehnologije, pa lahko do neke meje usmerja in celo zadoži njen razvoj. Po drugi strani pa lahko družba ali bolje država s svojimi institucijami in intervencijami, pospeši

processe tehnološke modernizacije in tako spremeni usodo državne ekonomije, politične in vojaške moči ter družbenega blagostanja v nekaj letih. Od zmožnosti ali nezmožnosti obvladovanja tehnologije in tehnoloških inovacij, je odvisna možnost prestrukturiranja in razvoja določene družbe.

Pod transformacijo oziroma tehnološko revolucijo lahko razumemo spremembe tehnološko – informacijskih postopkov in sicer postopkov in sredstev, ki jih uporablja posamezni akter. To so predvsem informacijske tehnologije, ki temeljijo na elektronskem posredovanju oziroma so sestavljene pretežno iz elektronskega teksta. Ta omogoča večjo fleksibilnost feedbacka, interakcij in na splošno komunikacijo. Računalniki, komunikacijski sistemi, programiranje, vse to so samo podaljški človekovega mišljenja. Vse je postalo izraženo v dobrinah, storitvah, materialnem in intelektualnem outputu, naj je to hrana, prenočišče, transport, komunikacije, zdravje, izobraževanje,...Vse to določa in spreminja način našega življenja, delovanja, izobraževanja, potrošnje, človekovih idej, sanj,... Komunikacija in spomin sta osrednjega pomena za človekovo delovanje. Seveda imata kultura in institucionalni kontekst pomembno vlogo pri vzpostavljanju povezave z novim tehnološkim sistemom, vendar ima le-ta svojo lastno logiko z zmožnostjo preusmeritve vseh vnosov v splošen informacijski sistem in omogočiti da so vse te informacije povezane in dostopne kateremukoli uporabniku kjerkoli na svetu. Nove tehnologije predstavljajo pomemben vidik povezovanja. Še več, so pomemben sestavni element povezovanja. Integracijski procesi se odvijajo s pomočjo novih informacijskih in komunikacijskih tehnologij, kar ustvarja t.i. »virtualne« oblike povezovanja, prav tako pa povzroča zgoščevanje prostora in časa.

Nove informacijsko-komunikacijske tehnologije so sestavljene in različnih razvojnih postavk:

– neomejene zmogljivosti: Nove tehnologije omogočajo sprejemanje, hranjenje in pošiljanje neomejene količine podatkov in informacij. Nekateri avtorji govorijo o elektronski avtocesti, ki je sestavljena iz številnih povezav in kablov, ki omogočajo sprejemanje podatkov, zvoka in slike doma. V večini držav imajo ljudje do doma že speljani dve omrežji: telefonsko omrežje in kabelsko televizijo. Telefonsko omrežje posameznikom omogoča, da se posamično povezujejo med seboj. V osnovi gre za dvosmerno omrežje, po katerem signali potujejo »sem in tja«. Televizija omogoča prenos premikajočih se barvnih slik, ni pa primerna za naslavljanje posameznih uporabnikov. Pri elektronski avtocesti pa ne gre le za kabelsko in

telefonsko omrežje, temveč tudi za radijske in satelitske povezave. Ena od njih, mobilna telefonija, je najhitreje rastoča oblika satelitske komunikacije. Brežžično dvosmerno prenašanje digitalnih informacij zagotavlja pošiljanje in sprejemanje kjerkoli po svetu. Zadnje, novo sredstvo komuniciranja, ki ga je razvil človek, je internet. Internet omogoča elektronsko komuniciranje z vsem svetom. Prejšnja komunikacijska sredstva so omogočala predvsem enosmerno komuniciranje, internet pa omogoča dvosmerno komuniciranje, dialog z uporabniki interneta širom sveta.

– možnostmi, ki jim jih nudijo stroji: Informacije morajo biti uporabnikom lahko in hitro dostopne, programska oprema pa enostavna in uporabnikom prijazna. Pri opremi pa se pojavlja problem, saj se v posameznih deželah povečuje »informacijski prepad« med bogatimi in revnimi oziroma med tistimi, ki znajo in imajo možnosti uporabljati informacijsko tehnologijo ter tistimi, ki ne znajo oziroma te možnosti nimajo.

– omrežja: osebni računalnik predstavlja bogat vir informacij, s tako širokim izborom možnosti, da med uporabnikom in medijem teče interakcija tudi brez povezave z zunanjim virom informacij. Druga možnost je neposreden dostop z dvosmerno komunikacijo, ki ne poteka samo med enim virom in uporabnikom, temveč med več uporabniki in več viri, ki so med seboj povezani. Če so uporabniki in viri lokalni, govorimo o lokalnih omrežjih, če pa so geografsko bolj oddaljeni gre za prostrana, globalna omrežja. Na koncu je tu še internet z milijoni virov (strežnikov) in z več milijoni uporabnikov po celem svetu.

3.1. RAZVOJ TELEKOMUNIKACIJ

V zadnjih dveh desetletjih je telekomunikacijska industrija doživela izjemen razvoj in je danes najhitreje rastoča panoga. Posledica tega je eksplozija novih storitev na področju telekomunikacij. Elektronska pošta, telefaks, videokonference, mobilna telefonija, mobilna videotelefonija, videotekst. Uporaba teh tehnologij omogoča nove oblike povezovanja na vseh ravneh.

Graham in Marvin (1996) delita razvoj telekomunikacij na štiri področja:

- spremembe načinov preklapljanja v telekomunikacijskih omrežjih
- spremembe v načinu prenosa signala med preklopnimi postajami
- spremembe terminalske opreme, ki je vir in hkrati cilj komunikacijskih tokov
- spremembe v regulaciji telekomunikacij (Graham in Marvin, 1996)

Te spremembe so prepletene s kulturnimi razsežnostmi globalizacije in nakazujejo nastanek postmoderne urbane kulture. Na primer, razvoj telekomunikacij in telematike ima poleg liberalizacije medijskih regulacij, velik pomen za nastanek globalnih kulturnih in medijskih omrežij. Računalniško podprto komuniciranje odpravlja časovno – prostorsko distanco, ki predstavlja oviro v komuniciranju.

Računalniška, telekomunikacijska omrežja, informacijska infrastruktura, je področje, ki se danes najhitreje razvija. Informacijsko strukturo lahko razložimo kot zbirko računalniških omrežij, katera upravljajo različni upravitelji. Mnoga izmed teh omrežij so javno dostopna, na primer omrežje javne žične ali brezžične telefonije, omrežje računalniških povezav. Informacijska infrastruktura je tako zelo raznovrstna zbirka lokalnih, regionalnih in nacionalnih informacijskih infrastruktur, ki se povezujejo na globalnem, svetovnem nivoju. Torej ne gre le za kable, ki omogočajo veliko hitrost prenosa sporočil vseh vrst v obliki podatkov, glasu, slik; gre tudi za manjše, lokalne infrastrukture, ki so sestavljene iz individualnih akterjev, ki se povezujejo na nižjih nivojih.

Informacijska infrastruktura ponuja nove, doslej neznane priložnosti za svobodno izražanje in za kontrolo nad informacijskimi sredstvi. Primer za to je internet – sodobna informacijska avtocesta, kot internet imenuje Jože Gričar. Internet je povsem odprt sistem, ki nima lastnika

ne nadzornika in v katerem lahko kdorkoli in kjerkoli ponudi svoje storitve ali poišče informacije. Internet je omogočil neskončno število uporabnikov in razširitev njihovih možnosti dostopa do podatkov. Po internetu lahko vsakdo, ki ima osebni računalnik, vsakomur kjerkoli na svetu in kadarkoli sporoči svoje zamisli ali dobi sporočila drugih. Nastajajo navidezne (virtualne), na informacijski tehniki zasnovane združbe ljudi, ki se sicer nikoli niso srečali in imajo vendar lahko intenzivne stike. Internet, pravi avtor, je zanimiv zato, ker je otipljiv primer tistega čemur rečemo informacijska infrastruktura. Mreža omrežij, kot imenuje Internet John Feather (Feather,1998), ki so se razvila predvsem zato, da uporabnikom v pravem času priskrbijo informacije. Digitalni signali so poslani od enega računalnika po kablji ali mikrovalovih do računalnika na drugi strani linije. Uporabniki tako lahko hkrati oddajajo in sprejemajo sporočila in informacije. Pomembno je, da lahko uporabnik sodeluje pri produkciji in distribuciji informacij brez nadzora nekega drugega, vmesnega člana (države ali druge institucije). Tako sodelovanje se odvija brez časovnih in prostorskih omejitev, pobudnik za to pa je lahko kdorkoli. Elektronska pošta, elektronske konference, nakupi preko računalnika, vse to so neformalne komunikacijske mreže, saj pri tej komunikaciji ne obstajajo neki uredniški nadzori. To so načini komunikacije, dostopni vsakomur, ki si želi sodelovati. Tako ima danes že vsaka organizacija svojo spletno stran, ki jo ureja po svoji volji. Tudi posamezniki lahko naredijo svojo spletno stran (home page) kjer lahko uporabljajo kakršnekoli informacije in podajajo svoje mnenje. Govorimo lahko o »elektronski demokraciji« (Feather,1998:96). Vreg (2001) pa govori o elektronski demokraciji, iz bolj političnega vidika. Pravi, da sodobne komunikacijske poti omogočajo nove interakcijske odnose med vlado, državno upravo, političnimi strankami, lokalnimi skupnostmi in državljani. Državlani postajajo vse bolj izobraženi, bolj vključeni v politiko, nove informacijske tehnologije pa jim omogočajo nove oblike sodelovanja, večjo aktivnost in končno tudi večjo individualnost. Elektronska demokracija pri njem zajema komuniciranje s politiki in institucijami, razpravljanje v forumih, dostop do podatkov, aktivno spremljanje parlamentarnih razprav,... Elektronska demokracija je za enkrat šele vizija, ki se nanaša ne širok niz tehnoloških inovacij.

3.2. SREDSTVA KOMUNICIRANJA

Človek je v svoji zgodovini ustvaril različna fiziološka, in tehnološka sredstva komuniciranja: jezik, pisavo, tisk, sliko, radio in televizijo, klasični telefon in mobitel, elektronsko pošto in internet. Jezik in govorica sta fiziološko sredstvo komuniciranja, pisavo, tisk, radio televizijo, internet pa štejemo med tehnološka sredstva komuniciranja. »To so tehnični podaljški naših čutil« (Vreg,2001:11).

Jezik je največji evolucijski uspeh človeka in prva pot k pisani besedi. Pisano besedilo je bilo prvo sposobno premostiti časovno vrzel, premagati enkratnost govornega sporočanja, bila je nova oblika komunikacije. Pismo, kot oblika pisane besede, je postalo sredstvo komuniciranja na daljavo, preseglo je zemeljske meje in meje morja. Pojavil se je rokopisni informativno-zabavni tisk, letaki, politični spisi,... Iznajdba tiska v 15. stoletju je presegla rokopisno komuniciranje, omogočila je razmnoževanje pisane besede, pojavili so se tiskani proizvodi časopisov, znanstvenih in umetniških del. Tiskarne so razmnoževale tisoče knjig, dokumentov, časopisov, revij,... Povojna doba se je začela z osnovno telefonsko tehnologijo, ki je bila sestavljena iz analognih signalov, ki so potovali po žici ali kablu. Slikovno komunikacijo pa je poleg govorne omogočil nastanek televizije in filma. Nato se je pojavil nov val tehnoloških inovacij, ki so spremenile moč, hitrost, kompleksnost in ceno telekomunikacij. Analogne signale pa so že zamenjali digitalni sistemi, ki so omogočili medmrežne povezave in vse oblike komuniciranja (zvok, sliko). Kabli in žice danes lahko »nosijo« ogromne količine in oblike informacij, stisnjenih v digitalno obliko, hkrati z običajnimi zvokovnimi in navadnimi tekstovnimi sporočili. Čeprav se je tehnologija kablov in žic posodobila in postala bolj učinkovita, so jo v nekaterih primerih že izpodrinili novi mehanizmi oddajanja (transmisije). Optični kabli so povečali število kanalov in zmanjšali njihove stroške. Mikrovalovni in satelitski sistemi so se prav tako razširili in učinkovito spremenili in globalizirali telekomunikacijsko infrastrukturo. Zadnji korak v razvoju človekovega komuniciranja tako predstavlja internet, ki omogoča elektronsko komuniciranje z vsem svetom. V nadaljevanju bom ta sredstva komuniciranja (radio, televizija, film in internet) podrobneje opisala.

– radio in glasbena industrija.

Izmed vseh elektronskih medijev moderne množične komunikacije je radio še vedno najbolj globaliziran medij. Zаметki segajo v zgodnje 20. stoletje in radio predstavlja alternativo telegrafu, saj ne potrebuje dragih kablov ali križnih kontinentalnih (cross – continental) linij, ki so bile mnogokrat izpostavljene namernemu uničevanju. Z odkritjem kratko-valovnih frekvenc je radio postal tehnološko bolj enostaven medij. Stroški oddajanja so se zmanjšali, prav tako cena samih aparatov. Posledica je bila transnacionalizacija oddajanja ter globalna razširjenost (difuzija) in uporaba, mnogo pred ostalimi elektronskimi mediji.

Na začetku so radio uporabljali predvsem v vojaške in osvajalne namene. Kasneje, po vojni, pa so se začele formirati nacionalne in lokalne radijske postaje v Evropi in Severni Ameriki, ki so predvajale glasbo, novice in športne komentarje. Tako je radio postal pomemben dejavnik kulturne razširjenosti. Predvsem je postal medij širjenja in popularizacije anglo-ameriške popularne glasbe. Rock in roll ter vse njegove različice so našle svoj prostor po vsej Evropi po radijskih valovih v tolikšni meri kot prej po koncertnih dvoranah in glasbenih trgovinah. V nekaterih pogledih je glasbena oblika komuniciranja bolj pospešila globalizacijo kot katerakoli druga oblika komuniciranja. Verjetno zaradi tega, ker je edina oblika modernega načina komuniciranja in kulturnega izražanja, ki ni odvisna od pisane besede ali jezika, da bi učinkovala. Glasba je univerzalni jezik, ki ga razumejo vsi narodi, vse starostne skupine, vsi socialni razredi. Radio predstavlja obliko komuniciranja, ki presega jezikovne ovire in različnost, brez stroškov in zapletenega predvajanja, kar se kaže v razširjenosti mnogih glasbenih umetnikov po celem svetu. Obstaja množica globalnih podob (images) in sporočil (messages) povezanih z Madonno, Britney Spears in drugimi popularnimi izvajalci. Vedeti pa moramo da obstajajo razlike v kulturni interpretaciji in razumevanju glasbe. Najbolj so vidne v narodni in lokalni produkciji glasbe, ki je bolj vezana na določen prostor in kraj. Radio je predstavljal, in še predstavlja, pomemben element lokalizma in ohranjanja ter reprodukcije lokalne identitete, ki se je rodila v posebnih etničnih radijskih postajah, ilegalnih in pol legalnih piratskih postajah. Hkrati pa je radio poleg ohranjanja tradicionalne glasbe, »uvažal« tudi nove glasbene stile in žanre. Rast glasbene industrije se je pojavila zaradi pomembnih družbenih in demografskih sprememb. Migracijski vzorci in selitve so pomagali razpršiti različne glasbene stile stran od mesta izvora, omogočili pa so tudi zlitje in prepletanje drugih, prej izoliranih, glasbenih tradicij. Jedro mednarodne glasbene industrije predstavlja moderna (sodobna) glasba (ne klasična ali religiozna), torej rok in pop glasba, ki pretežno izvira iz ameriške in delno angleške kulturne tradicije. Migracijski tokovi afriške glasbene

tradicije v Ameriko preko sužnjeve, je eden od primerov širjenja glasbe. Gostovanja glasbenikov v drugih, tujih državah, obiskovanje koncertov drugje,... vse to predstavlja spoznavanje in mešanje različne glasbe na osnovni, najbolj preprost način. Ozki krogi glasbene produkcije, publikacij, komercialnih orkestrrov, javnih nastopanj, so se razširili z nastankom novih tehnologij, preko katerih se je glasba lahko ustvarjala, shranjevala in širila.

Globalizacija glasbene industrije se torej kaže v mnogih oblikah. Prvič, povečala je razvoj mednarodne glasbene produkcije in založništva. Drugič, nacionalnim, lokalno zaprtim trgom je približala tujo glasbeno produkcijo. Kot univerzalno sredstvo komuniciranja, ki je razumljivo in dostopno vsakomur, je prešla vse meje in ovire: teritorialne, socialne in kulturne.

– filmska industrija.

Število narejenih in prikazanih filmov je relativno majhno v primerjavi s televizijsko produkcijo, številom ur radijskega predvajanja ali številom izdanih knjig in časopisov, vendar zavzema kinematografska industrija prav poseben prostor; estetični, kulturni in politični. Filmi so v nekem pogledu prvi in najboljši izdelki avdio – vizualne industrije. Ne samo, da imajo njim lastno okolje za distribucijo in predvajanje (kino dvorane), predstavljajo tudi največje primarno jedro video ponudbe in najemanja (videoteke). Filmska industrija oskrbuje tudi televizijske hiše. Obstajajo celo posebni kanali, na katerih se predvajajo izključno filmi. Film in kino predstavljata najstarejšo kulturno industrijo, ki je bila najprej globalizirana z vidika organiziranosti in žanra. Predvsem v vzhodnih državah, kjer je bila televizija še v povojih, je kino postal široko konzumiran medij, saj ni bil odvisen od posameznikovega sprejema (torej od tega da ima posameznik v lasti televizijski sprejemnik). Filmska industrija je z globalnega vidika industrija, ki najbolj podpira in vzpodbuja mednarodno sodelovanje. Ena od glavnih manifestacij globalizacije v filmski industriji je koprodukcija filmov, kjer produkcija ni nujno vezana na določeno teritorialno okolje, saj jo finančno podpirajo studiji in posamezniki iz različnih držav. Filmska industrija je primer sodelovanja akterjev, ki imajo različne kulture, govorijo različne jezike, poznajo drugačne vrednote, je primer sodelovanja med akterji, ki jih ta drugačnost ne moti in jih ne ovira. Koprodukcijski projekti potekajo na različnih prizoriščih, na mnogih lokacijah, niso vezani le na eno okolje, le na eno kulturo, na en jezik, rečemo lahko, da filmska industrija ne pozna meja.

– televizijska industrija.

Globalna svetovna prisotnost filmske industrije je že dobro uveljavljena, globalizacija filmske industrije pa je relativno nov fenomen. Televizija, ki je novejša tehnologija je pomembna pri razlagi globalne razširjenosti. Še bolj pomembna pa sta vpliv ter vključenost nacionalnih vlad v ta medij: kot lastnik, producent, investitor, regulator in cenzor. Tehnologija za produkcijo in predvajanje televizijskih programov se je razvila že pred drugo svetovno vojno. Lastništvo televizijskih sprejemnikov se je razširilo šele v 60-ih letih, saj je zahtevalo večjo stopnjo lastnega vložka posameznega gospodinjstva, kot pa film oz. kino. Po drugi svetovni vojni je bila domača poraba manj pomembna kot pa vlaganje v državne ustanove in podjetja. V takih okoliščinah je kino ostal glavno zanimanje in razvedrilo za širše množice. Televizija je dolgo ostala sekundarni medij in predmet ozkega kroga uporabnikov.

Z ekonomsko rastjo pa se je povečala tudi domača poraba, televizijski sprejemniki so postali cenovno ugodnejši in njihovo število se je močno povečalo. Navkljub individualizaciji porabe in pretežno domači rabi televizije, je vseeno predstavljala posebno javno dobrino. Na določenem teritorialnem ozemlju lahko obstaja le omejeno število frekvenc za predvajanje televizijskih programov. Frekvence so podeljevale vlade, ki so v tem videle priložnost za lastno promocijo ter so želele financirati televizijske hiše ki so bile tako v celoti ali delno v lasti držav. Financiranje je potekalo v glavnem iz državnih dohodkov, javnih licenčnih prispevkov ter nekaj s strani oglaševanja. Navkljub možnostim za mednarodno predvajanje televizijskih programov, so ostale televizijske postaje v večji meri nacionalnega značaja. Šele v zadnjih dvajsetih letih je serija tehnoloških in političnih sprememb razširila domet televizijske industrije ter povzročila globalizacijo televizije kot medija. Prvič, povečalo se je število držav, ki imajo sisteme predvajanja ter večje število televizijskih sprejemnikov. Drugič, povečalo se je število zemeljskih kanalov, ker so bile vlade pripravljene povečati osnovne baze za televizijske družbe. Z razvojem oglaševanja in sponzorstva pa se je povečal tudi produkcija. Tretjič, te spremembe so postale še hitrejše z novimi tehnološkimi in regulacijskimi spremembami. Najpomembnejše je bilo »rojstvo« kableske in satelitske televizije. Povečalo se je število kanalov, televizijska produkcija je še bolj presegla ozemeljske omejitve. Četrto, tehnološke in ekonomske spremembe so spremljale tudi politične spremembe. Prišlo je do sprememb v lastništvu televizijskih postaj in kanalov oziroma do komercializacije in privatizacije obstoječih zemeljskih kanalov, vzpostavitev ohlapnih regulacijskih okvirov pri satelitskih in kabelskih družbah (pri provizijah) in opuščanje nekaterih regulativ, ki nadzorujejo državno in mešano lastništvo medijskih družb.

3.3. TEHNOLOGIJA IN PROSTORSKO PRESTRUKTURIRANJE

V obsežnem procesu informatizacije, je informacija postala osnovni kapital, ki z uporabo ne izgublja svoje vrednosti. Informacijska tehnologija je tisti dejavnik, ki verjetno bolj kot katerikoli drugi, vpliva na prostorsko – družbeno prestrukturiranje; na spreminjanje značaja in organizacije družbe. Obstaja mnogo definicij in različnih pojmov, za nas pa je pomembna slednja. »Informacijska tehnologija izhaja iz tehnologij oziroma postopkov, ki se ukvarjajo z informacijo v ožjem pomenu besede, z nastankom, obdelavo in distribucijo pojavnih oblik informacije. Informacijska tehnologija je tako zbiranje, shranjevanje, obdelava, razširjanje in uporaba informacij. To ni samo računalniška materialna oprema, temveč vključuje tudi človeka in njegovo uporabo informacijsko – komunikacijskih tehnologij ter tudi njegove cilje za razvoj tehnologije v prihodnosti (Ross,1988:15).

Informacijska in komunikacijska tehnologija stopata v ospredje in omogočata radikalne spremembe na področju globalne komunikacije, hkrati pa posegata v različna področja družbenega življenja. Treba je upoštevati medsebojno povezavo človeka in strojev; povezavo z družbenimi, ekonomskimi in kulturnimi vprašanji. Informacijski sistemi ponujajo človeku neomejene možnosti nove, umetne inteligence, povečujejo njegovo umsko moč, omogočajo avtomatizacijo proizvodnje in robotizacijo industrijske dejavnosti, spreminjajo in preusmerjajo tudi način vodenja in upravljanja. Med temi novostmi in inovacijami izstopajo predvsem naprave in procesi, ki omogočajo preseganje fizične oddaljenosti: telekomunikacije, telegraf, telefon, televizija, teleprinter, telefaks. Napredek v informacijsko – komunikacijski tehnologiji prinaša mnoge ugodnosti: npr. videokonference, elektronska pošta, delo na domu, študij na daljavo,...). Po drugi strani pa množstvo različnih možnosti zahteva boljše in učinkovitejše prometne sisteme za uresničevanje teh možnosti in ugodnosti.

Še pred dobo računalnikov je razvoj telekomunikacij odprl popolnoma nov svet posamezniku in družbi v celoti, saj jim je omogočil dostop do informacij o dogodkih in novih idejah na vseh koncih sveta. Z družbenega vidika tako informacijsko – komunikacijska tehnologija obeta nove načine komuniciranja in sprejemanja odločitev. Računalniki so z možnostjo hranjenja informacij in hitrega dostopa do njih postali sredstvo, ki je svet povečala še za eno dimenzijo. Povezani med seboj večajo zmožnost dožemanja fizičnega sveta, hkrati pa z večjo količino podatkov prispevajo h količini znanstvenih in tehničnih podatkov.

4. TEHNOLOGIJA IN POSAMEZNIK

Iznajdba možnosti, da vsak čutni dražljaj pretvorimo v ničle in enice je ustvarila novo, digitalno okolje, nekakšno navidezno stvarnost, v katero lahko vstopi vsak posameznik. Postavitev črk in števil na računalniški zaslon je najbolj znana uporaba digitalizacije. S pomočjo računalnikov lahko ustvarjamo, shranjujemo, spreminjamo in sprejemamo najrazličnejše vrste informacij. V novem, navideznem svetu, ki ga človek, ki se v njem nahaja, zaznava kot stvarnost, se lahko dve fizično oddaljeni osebi sporazumevata kot da bi si bili povsem blizu. Kot pravi France Vreg: »telekomunikacijska povezanost vodi k ljudem, k človeku kot osebnosti. Človek postaja »globalni človek«: sprejema globalne informacije, vodi dialog s posamezniki v svetovni skupnosti, sprejema globalne poslovne odločitve« (Vreg,2001:5). Najpomembnejši razvojni dejavnik postaja znanje in vse manj količina porabljenega dela. Človek lahko iz svoje sobe vstopa v univerzum znanja in v njem biva. Tako lahko zdaj delo pride k nam, namesto, da bi mi hodili ali se vozili na delo. Preko omrežja imamo neposreden dostop do izobraževalnih vsebin. Prav tako do bančnih storitev, turističnih informacij in drugih področij prostega časa. Človek bo deloval, ustvarjal in sprejemal informacije doma pred svojim računalnikom in svoje stvaritve lahko ponujal komerkoli in kadarkoli preko interneta vsem narodom sveta. prav tako marsikdo meni, da bo v bližnji prihodnosti kupovanje na daljavo postalo vsakdanje opravilo. Dejansko človeku res ne bo več treba prestopiti domačega praga, saj mu bodo vse dostavili na dom. Tudi prometne konice bodo utonile v pozabo. Delavec se bo na delo odpravil takrat, ko mu bo ustrezalo, dejavnosti v prostem času pa se bodo razširile na ves teden. Delo na daljavo ali »teledelo« se bo gotovo zelo razširilo, saj se že danes vse več opravi, ki jih izvajamo, opravlja preko računalnika. Prav človek je bil tisti, ki je ustvarjal različna fiziološka, fizična in tehnična sredstva komuniciranja in sporazumevanja: jezik, pisavo tisk, sliko, radio, televizijo, telefon in mobitel, elektronsko pošto in internet. Ta sredstva štejemo med tehnična sredstva človekovega komuniciranja; so tehnični podaljški naših čutil.

Z vidika posameznika informacijska tehnologija pomeni posest in možnost dostopa do informacij na podlago osebne izbire. Posamezniku se odpirajo in spreminjajo možnosti za poklicno uveljavljanje, možnost opravljanja dela doma, preko računalnika, izboljšujejo in povečujejo se mu osebni in poslovni kontakti. Možnost dostopa do informacij pa lahko

postane izraz moči in nevarno orodje v rokah bogatejših in sposobnejših posameznikov in družb. Vedno bolj se čuti skrb zaradi omejevanja posameznikove osebne svobode, skrb zaradi manipuliranja z informacijami in njihovega preobračanja. Obenem pa ima posameznik na voljo vse več virov informacij in možnost, da iz teh virov pridobi pomembne informacije, na osnovi katerih si lahko pridobi in izrazi svoje mnenje. Informacije so shranjene v podatkovnih bazah in uporabnik informacijske tehnologije (računalnika) jih lahko porabi kadarkoli. Splošno mnenje je, da razvoj tehnologije povečuje svobodo posameznikov. Konkretna razmere pa kažejo, da tehnologija lahko poveča svobodo le omejenega segmenta prebivalstva in hkrati utrdi neenakost ter podrejenost drugih vse do takrat, ko je inovacija splošno dosegljiva. Sedanji razvoj informacijskih in komunikacijskih tehnologij ima namreč različne učinke v prostoru: spreminja prednosti in možnosti posameznih regij v razmerju do drugih. Pomembno pa je, da se individualni akterji novim urbanim strukturam ne le prilagajajo, temveč jih tudi neposredno sooblikujejo z zahtevami, da naj njihovo bivalno, delovno in reflektivno okolje vsebuje čim več globalne univerzalnosti in krajevne raznovrstnosti. Pojavlja se vprašanje, ali bodo informacijske tehnologije in njihove aplikacije povečale ali zmanjšale stopnjo razvitosti v posameznih regijah. Ali bodo tudi periferna območja zaradi hitrega razvoja in širitve nove informacijsko – komunikacijske tehnologije postala bolj atraktivna v primerjavi z razvitimi, centralnimi območji? Lokalne, regionalne in nacionalne entitete se morajo »usposobiti« za povezovanje z različnimi ravni globalnega okolja in hkrati dopustiti pritek blaga, storitev kot tudi akterjev.

4.1. KONCEPT INDIVIDUACIJE

Individuacija je proces, ki je neločljivo povezan s procesom globalizacije. Različni okviri dogajanja se izenačujejo s svetom kot celoto. Svet je postal ena družba in kultura, v kateri je pretok dobrin in informacij vse bolj intenziven. V množici alternativ med katerimi lahko posameznik izbira pa je pomembno, da posameznik ohrani svojo samostojnost in individualnost.

Koncept individuacije povzemam po Mlinarju (1995), ker ne obravnava posameznika samo kot akterja v njegovem prostorskem in časovnem okviru, temveč spremlja njegovo osamosvajanje tudi v odnosu do drugih, v širšem in ožjem okolju.

Koncept individuacije obravnava z vidika petih temeljnih razsežnosti:

– individuacija kot medgeneracijska sprememba in diverzifikacija glede na spol. Individuacija se tukaj kaže v stopnji vnaprejšnje določenosti posameznikove življenjske poti, na podlagi njegovega porekla in značilnosti prejšnje generacije. Čim bolj posameznikovo delovanje določajo njegove vnaprejšnje določenosti, značilnosti njegovih prednikov, tem manjša je stopnja njegove individualizacije. Enako velja za stopnjo medgeneracijske, prostorske in družbene mobilnosti. Šele ko prihaja do medgeneracijskih sprememb, lahko vidimo razliko med tem kaj je posameznik podedoval in kaj je pridobil, lahko vidimo stopnjo njegove individuacije.

– individuacija kot zmanjševanje določenosti na podlagi teritorialne pripadnosti. Individuacijo posameznika lahko določimo tudi na podlagi njegove teritorialne pripadnosti, na podlagi poznavanja njegovega geografskega okolja. Čim manjši del delovanja posameznika lahko pojasnimo na podlagi poznavanja njegovega geografskega okolja, tem večja je stopnja njegove individuacije.

– individuacija kot povečevanje raznovrstnosti »časovno-prostorskih poti«.

Individuacija se v okviru družbenega in prostorskega prestrukturiranja in vse večje fleksibilnosti, pojavlja v obliki vse večje raznovrstnosti časovno-prostorskih poti. Možnost za pojavljanje edinstvenih vzorcev življenjskih poti je tem večja, čim večji je prostor v katerega

posameznik posega. Iz tega sledi, da je individuacija največja ravno v svetovnem, globalnem prostoru, ko je posameznik globalno integriran.

– individuacija kot povečevanje kontrole in zmanjševanje naključnosti vplivov iz okolja.

S povečanjem prostorske mobilnosti ter zgoščanjem komunikacij, mora posameznik pri svojem delovanju uveljavljati posebna merila selektivnosti v odnosu do fizičnega in družbenega okolja. Merila selektivnosti predstavljajo neki varovalni mehanizmi, ki varujejo posameznika pred poplavo posegov iz okolja. Kontrola nad vplivi iz okolja pa ne pomeni izolacijo, temveč selektivnost, ki vodi do individuacije.

– individuacija kot povečevanje avtentičnosti izražanja identitete

Avtentičnost izražanja identitete posameznika je povezana z njegovim posrednim in neposrednim vključevanjem v sistem. Identiteta naj bi se v procesu individuacije izražala čim bolj neposredno, brez posrednikov in predstavnikov in v čim bolj avtentični, nepotvorjeni obliki. Avtentičnost kot neposrednost pa na podlagi nove informacijsko-komunikacijske tehnologije ni več omejena na fizično prisotnost človeka na samem prizorišču. Bližina in oddaljenost sta vse manj pomembna.

4.2. POSAMEZNIK V PROCESIH POVEZOVANJA

Pod pojmom akterji lahko v procesih osamosvajanja in povezovanja razumemo države kot nacionalne enote, njene ožje teritorialne enote ali pa različne neteritorialne akterje, kot so organizacije in posamezniki. Posamezniki v procesih povezovanja postajajo vedno bolj avtonomni akterji. Ne zadovoljijo se več z vnaprej določenimi in danimi možnostmi povezovanja in izbiranja, temveč zavestno izbirajo med množico alternativ, ki se povečujejo z nenehnih odpiranjem meja in s tem z razširjanjem dostopnosti čez meje danih teritorialnih enot. Akterji s slabo izoblikovano lastno identiteto so seveda zadovoljni z vnaprejšnjo določenostjo, saj nimajo dovolj jasno izoblikovanih ciljev in moči, da bi to vnaprejšnjo določenost premagali ali spremenili. Tehnološki razvoj, nove možnosti povezovanja in mobilnosti v širšem prostoru pa spreminjajo vnaprejšnjo določenost in akter dobi večjo možnost nastopa v prostoru. Medmestne povezave lahko opazujemo kot neke vrste transakcije z vidika razmerja med avtonomijo in povezanostjo, pri čemer avtonomijo opredeljujemo s pomočjo svobodne izbire med različnimi možnostmi. Čim večjo svobodo izbire ima nek akter, tem večja je njegova avtonomija. Število možnosti pa je opredeljeno predvsem z lastnostmi akterja, viri s katerimi razpolaga, tehnologijo, notranjo organizacijo, ki je odprta ali zaprta za sodelovanje,...

Povezanost pa je pojem s katerim opazujemo in analiziramo odprtost in vključenost v širši sistem in način izmenjav med akterji. Tu se srečujemo s konfliktnim razmerjem: povezanost povečuje število možnosti, kar je znak večje avtonomije, obenem pa tudi znak manjše avtonomije na drugi strani, predvsem zaradi pravil igre, po katerih to povezovanje poteka.

V razmerju med povezanostjo, avtonomijo in možnostmi delovanja lahko pride do naslednjih situacij:

- akter (posameznik) nima nikakršnih povezav z okoljem, ima malo možnosti uveljavljanja, živi v zaprtem sistemu. Število možnosti je majhno, gre bolj za izključevanje.
- akter ima razvit sistem menjav z okoljem, sprejema informacije, je v stiku z drugimi ljudmi. Je povezan, vendar v odnosu podrejenosti in pomanjkljivo avtonomen. Možnosti mu določajo drugi akterji, obstaja nizka avtonomija, povezanost nastopa kot odvisnost.

- akter ima razvit sistem menjav z okoljem, njegova avtonomija in povezanost sta veliki. Definira možnost drugim akterjem, obstaja visoka avtonomija, povezanost nastopa tudi kot dominacija.
- akterji so v približno uravnoteženih razmerjih menjave, sprejemajo in dajejo na različnih področjih. Povezanost je komplementarna in kompetitivna, vendar ne vodi v razmerje enostranskih odvisnosti (Mlinar, 1995:15).

Z »novo Evropo« v kateri se uveljavlja načelo »brez meja«, posameznikova avtonomija ni več omejena. Individualni akterji tako danes ne razmišljajo o možnostih zaposlitve, študija in celo bivanja le v kraju svojega rojstva oz. znotraj danih teritorialnih okvirov, saj se z odpravljanjem državnih meja razširjajo in povečujejo okviri delovanja. Tako lahko tudi slovenska podjetja sedaj selektivno izbirajo akterje iz širšega evropskega in tudi svetovnega prostora, domači akterji pa imajo na razpolago večjo dinamizacijo dogajanja, večji razpon alternativ. Hkrati s tem se bo zmanjševala njihova odvisnost od konkretnega okolja, torej se povečuje njihova emancipacija, saj bodo teritorialni sistemi izgubljali možnost nadzora pretoka idej, informacij, dobrin in tudi ljudi preko svojih meja. Akterji se danes povezujejo med seboj preko meja lokalnih, regionalnih in nacionalnih meja. Dinamika tega povezovanja pa se povečuje s pomočjo tehnologije prometa in komunikacij, ki razširja teritorialne okvire dostopnosti, povezovanja in mobilnosti. Povečuje se število neteritorialnih akterjev, ki vstopajo po lastni presoji in želji v transnacionalna omrežja ter se povezujejo na podlagi specifičnih interesov in ne več na podlagi geografske bližine.

4.3. OSAMOSVAJANJE POSAMEZNIKA

Procese osamosvajanja lahko spremljamo glede na tri značilne razsežnosti:

– samoopredeljevanje:

Subjekt sam določa in obvladuje svoje delovanje. Samostojen je toliko, kolikor pritisk iz okolja podvrže svoji zavestni, kritični oceni in na osnovi tega oblikuje svoje cilje in sprejme ustrezne odločitve.

– nevmešavanje:

Posameznemu akterju je zagotovljena možnost, da se izogne javnemu vmešavanju v svojo intimno, osebno sfero. Ta razsežnost postaja vse bolj pomembna v zvezi z varovanjem osebnih podatkov in drugih informacij.

– samouresničevanje lastnih zmožnosti:

Za to razsežnost je značilna večja dostopnost informacij. Z možnostjo povezovanja in udeležbe v širšem prostoru se posameznim akterjem večajo možnosti za njegov lasten samorazvoj in emancipacijo.

Te vidike procesov osamosvajanja lahko razumemo kot način, kako si subjekt zagotavlja, da se njegova identiteta ne razkroji pod pritiskom nešteti naključnih vplivov iz okolja. V tem primeru gre za možnost selektivnega obvladovanja impulzov glede na vsebino, subjekt, čas in prostor, ne pa za akterjevo izolacijo. Čim bolj se zgošča mreža družbenega komuniciranja, tem večja selektivnost je potrebna, da lahko posameznik uveljavlja svojo lastno identiteto v danem okolju.

S povečevanjem dostopnosti (informacij in komunikacij) je klasična menjava med posameznimi akterji postala prepočasna in se je zato umaknila bolj odprti, globalni družbeni strukturi, ki omogoča nenehen obtok, tako da so dobrine bolj v procesu kot pa v posesti. Tako prehajamo v globalno družbeno infrastrukturo, ki omogoča in spodbuja hitrejše prehajanje prek ozkih sektorskih, nacionalnih in institucionalnih okvirov k neposrednemu stiku ustvarjalnega posameznika in globalne družbe.

4.4. INTERESNO ZDRUŽEVANJE POSAMEZNIKA

Osamosvajanje posameznika lahko v procesih globalizacije spremljamo tudi z vidika preseganja vnaprejšnje določenosti (ozemeljsko, kulturno in tehnološko). Posameznik v svojem delovanju postaja omejen s tradicionalnim okoljem, možnostmi delovanja, interakcijami in se zato zavestno odloča za nove možnosti. Mlinar (1994) pravi, da je vnaprejšnja določenost najizrazitejša v primeru, ko posameznik nima jasno izoblikovane lastne identitete, da bi to določenost sprejemal in obvladal. Nova tehnologija pa mu ponuja in omogoča nove možnosti povezovanja in mobilnosti v širšem prostoru ter mu s tem spreminja stara razmerja in delovanja.

Pri preseganju posameznikove nerefleksivne vnaprejšnje določenosti Mlinar govori o treh najpomembnejših izhodiščih njegovega povezovanja: etnično, ozemeljsko in interesno. Etnično in ozemeljsko združevanje sta značilni obliki vnaprejšnje določenosti. Etnična in ozemeljska pripadnost je nekaj, kar ni odvisno od posameznikove volje in tudi ni odrekanje svoji preteklosti in svojim posebnostim, saj so te lahko celo prednost, na osnovi katere se lahko posamezniki lažje in hitreje uveljavljajo v primerjavi z drugimi. Interesno združevanje pa je rezultat avtonomije posameznika, ki zavestno vzpostavlja stike s svojo okolico. Avtonomni posameznik mora pri svojem osamosvajanju preseči samoumevnost takih danosti. Večje možnosti pri preseganju prostorskih ovir ter komuniciranje na podlagi novih tehnologij, mu dajejo na izbiro množico alternativ, med katerimi lahko posameznik izbira. S tem presega vnaprejšnjo določenost teritorialnih okvirov in samoumevnost svojega obstajanja.

4.5. GLOBALNI ČLOVEK

Vse večja telekomunikacijska povezanost vodi k samostojnemu delovanju, mišljenju in pravicah posameznika: »gre za uveljavljanje individualnih, ne pa skupnih, kolektivnih interesov« (Vreg,2001:9). Vreg nadalje govori še o tem, da bodo do leta 2010 vsi mediji postali eno. V enem elektronskem aparatu bo imel posameznik radio, televizijo, pošto in verjetno še kaj. Deloval bo lahko doma, pred računalnikom. Takojšen dostop do oddaljenih lokacij in informacij mu bo omogočil komuniciranje s komerkoli, kjerkoli in kadarkoli, svoje stvaritve pa bo lahko ponujal preko interneta vsem ostalim (Vreg,2001).

Prav širjenje uporabe osebnega računalnika, faksa in zadnja leta še interneta je v veliki meri vplivalo na spremembe na delovnem mestu in v bivalnem okolju. Če govorimo o »domocentričnosti«, pomeni, da gre za okrepitev vsebine vsakdanjega življenja na domu, na podlagi intenzivnejše povezanosti, ki jo omogočajo nove oblike (interaktivne) povezanosti. Gre predvsem za povečanje prožnosti glede na prostor in čas opravljanja določenih funkcij, nikakor pa ne gre za alternative vsakdanji praksi in delovanju. Velikokrat gre le za delne spremembe, ki vključujejo le nekatere udeležence ali pa le nekatere vsebinske vidike ali pa le delovanje v omejenem času. Z večjo razširjenostjo informacijsko-komunikacijske tehnologije, se je zmanjšala potreba po kopičenju ljudi na isti lokaciji. Vse več stvari je mogoče opraviti brez hkratne fizične prisotnosti, torej »na daljavo«. Posameznik res lahko ostaja v domačem okolju, ne da bi bil hkrati izključen iz dogajanja. Preko novih tehnologij se (ne le pasivno, temveč tudi aktivno) interaktivno vključuje v različne dejavnosti preko lokalnih, nacionalnih in globalnih omrežij.

Nove težnje lahko označimo tudi kot delo na daljavo ali teledelo. To je delo, ki ga posameznik opravlja preko telekomunikacij, in s tem pa se zmanjšuje odvisnost od transporta. Izraz teledelo na splošno pomeni delo z doma, vendar gre poleg tega še za dve drugi obliki dela:

- delo z doma: zaposleni delajo v svoji domači pisarni z enako opremo, kot jo uporabljajo na svojem delovnem mestu, in le občasno hodijo v službo.
- delo v teledelovnem središču: gre za nekakšne »satelitske pisarne«, ki so locirane na določeni razdalji od glavnega sedeža podjetja. Podjetje se tako približa svojim zaposlenim, da

jim ni treba več potovati v glavno pisarno. Isto računalniško opremo in ostalo tehnologijo lahko uporablja več zaposlenih in jo ni potrebno kupovati za vsakega posebej.

– tretja oblika dela na daljavo pa je t.i. »hoteling«, ki ga uporabljajo predvsem zaposleni, ki se ukvarjajo z delom na terenu (prodajalci, trgovski potniki). Ti ne potrebujejo pisarne na določenem mestu, temveč se morajo enkrat ali večkrat na teden ustaviti v pisarni zaradi določenih opravil. Pri tem pravzaprav ni pomembno v kateri pisarni podjetja se morajo zaustaviti, lahko je to v enem ali drugem predelu svojega delovnega območja.

4.6. NACIONALNE KULTURE IN IDENTITETA POSAMEZNIKA

Država oz. nacija je družba mešanih razredov, katerih skupni občutek identitete, solidarnosti in interesa izvira iz etnične identitete in skupne zgodovinske izkušnje (najsi bo to resnična, namišljena ali interpretirana) in katerih glavni politični cilj je »posedovanje« lastne države v določenem ozemlju. Nacionalne kulture so kompleksna telesa resničnih in namišljenih delovanj, prepričanj, ritualov, obnašanj, ki so vzkli iz zgodovinskih izkušenj oz. kulture. V zgodnjih fazah razvoja nacionalne kulture se pojavlja le mednarodna komunikacija in širjenje narodne kulture, mitov in ritualov. Hkrati je ta razvoj sovpadal s težnjami po vzpostavitvi države, ki je postala vse bolj povezana z družbo. Govoriti o sočasnem pojavu naroda in države še ne moremo, saj so na primer bili nekateri narodi večji, kot pa meje držav. Tako je v Avstroogrski monarhiji živelo več različnih narodov. Kulturna komunikacija je tako delovala pretežno znotraj elit med posameznimi družbami, ali pa na zelo lokalnem in omejenem nivoju. S pojavom nacij in držav pa se je prostorski in družbeni domet mnogih kulturnih povezav in institucij spremenil. Pojavila se je komunikacija med razredi in ne več samo znotraj elit. Prav tako je država nadzorovala oblike kulturnih sporočil, ki so bila dostopna ljudstvu. Te nove kulturne identitete so imele predvsem nalogo utrditi odnose med narodno identiteto, narodovo lastno opredelitvijo ter državno kontrolo. Z vzpostavljanjem narodnih identitet in kultur so se ukvarjale mnoge različne družbene skupine, posamezniki in organizacije. Glavni cilj je bila vzpostavitev novih kulturnih infrastruktur, ki so sovpadale s teritorialnim obsegom in mejami ter vzpostavitev kanalov za širjenje novih nacionalnih kultur in identitet, hkrati pa so želeli zatreti druge kulture in identitete perifernih nacij. Skoraj vsaka nacionalna vlada in država je težila k sistematizaciji nacionalnega ali uradnega jezika in je navadno prepovedala, omejila ali nadzorovala uporabo drugega jezika v javni sferi. V zadnjem stoletju so mnoge države izvajale nadzor nad tiskom, uvedle so enoten nacionalni sistem pošte, uredile telegrafijo in telefonske sisteme, ko pa so se pojavile televizijske in radijske tehnologije, so vzpostavile kontrolo nad nacionalnimi oddajami. Kulturne institucije so se pričele širiti v mnoge družbe, pojav nacionalnih držav pa je omogočil nastanek kulturnih tokov in institucij med državami in narodi, kar je omogočilo bolj učinkovito medrazredno komunikacijo.

4.7. MED POSAMEZNIKOM IN GLOBALNO DRUŽBO

Tradicionalni, utrjeni okviri prostorsko družbene organizacije danes zelo hitro izgubljajo svojo osnovno funkcijo.«Vas, mesto, domači kraj, pa tudi domovina, tujina» izgubljajo svoj uveljavljeni pomen. Predmet analize (sociološke) se širi »navzven«, v smeri univerzalnega, globalno–družbenega, kot tudi »navznoter«, ne le do posameznih strukturnih kategorij, temveč do posameznika, z vsemi njegovimi enkratnimi značilnostmi. Oboje je medsebojno odvisno in se povezuje kot dialektična enotnost nasprotij. Čim bolj je izraženo vse tisto, kar je vsem ljudem skupnega (splošno, univerzalno), tem bolj postane pomembno tudi tisto, kar je povsem edinstveno za vsakega posameznika.

Na poti do osamosvojenega subjekta oziroma posameznika, je treba podirati vse utrjene okvire povprečnega in splošnega, ki ne more v vsej popolnosti izraziti bogastva edinstvenih lastnosti posameznika. Lokalna in nacionalna skupnost zavzemata za posameznika prehodno vlogo v njegovem osamosvajanju. Lokalna skupnost ima vlogo približevanja konkretnemu posamezniku, nacionalna pa ima progresivno vlogo kot člen v približevanju globalni družbi. Vse bolj se razvijajo direktne vezi med posameznikom in globalno družbo in s tem vezi z vsemi drugimi posamezniki, relativno pa se zmanjšuje odvisnost od prav določenih, konkretnih posameznikov. Namesto »lokalnih pregrad«, lokalne in provincialne omejenosti in partikularizma, se torej oblikuje enoten prostor v globalno – družbenem okviru. Ko se krepi sfera skupnega, tudi individualnost posameznika ne ogroža več enotnosti celotnega sistema. Nasprotno, s tem ko po eni strani vse globlje prodira proces standardizacije, tako v materialni kot v duhovni proizvodnji, se hkrati povečuje tudi možnost individualizacije na osnovi večje kompatibilnosti standardiziranih elementov, kar pomeni tudi za posameznika kot uporabnika, večje izrazne možnosti. Raznovrstnost talentov in bogastvo družbenih odnosov naj bi bila spodbujena, saj postaja univerzalno dostopno vsem posameznikom.

Tako lahko na primer v literaturi zasledimo na dvoje enostranskih razvojnih trendov:

– na eni strani so znane pojmovne konstrukcije, F. Tonniesa – »Gemeinschaft – Gesellschaft« (od skupnosti k družbi), E. Durkheima – mehanska in organska solidarnost, (od neposrednih stikov do interesnega združevanja), P. Sorokina – kumulativne skupnosti in agregati. To so pojmovne konstrukcije ki so razčlenjene na funkcionalna združenja in

razlagajo, da poteka proces od združevanja na temelju podobnosti k združevanju na temelju različnosti.

– na drugi strani pa imamo opažanja, da današnji razvoj pelje prav v nasprotno smer, t.j. od različnosti k vse večji uniformnosti. V preteklosti so se posamezne lokalne skupnosti, regije in narodi med seboj razlikovali npr. po kulturi, običajih, navadah, jeziku, danes pa te razlike izginjajo in pred nami je »pohod« k vsesplošni uniformiranosti in povezovanju navkljub vsem razlikam.

Bolj celovita analiza pa nam razkrije, da gre dejansko za sočasno povečanje podobnosti in razlik. Na ravni lokalnih, regionalnih in nacionalnih skupnosti se razlike med temi enotami z razvojem dejansko vse bolj zmanjšujejo. Čim bolj se zmanjšuje časovno – stroškovna distanca med temi enotami, tem lažja je vzajemna dostopnost, večji je obseg izmenjave dobrin, storitev in idej in tem večja je prostorska mobilnost in »mešanje« ljudi v tem širšem prostoru. S tem se relativizira pomen lokacije v prostoru. Zmanjša se delež tistega, kar je treba neposredno posedovati, razširja pa se sfera vsega tistega, kar je v obtoku in postaja splošno razpoložljivo. Torej, čeprav določene dobrine niso fizično locirane v neposredni bližini, to še ne izključuje njihove uporabe. Vidimo, da na podlagi lokacije v prostoru ne moremo več odločilno pojasnjevati ali predvidevati določene strukture in vedenja. Lokacija in prostorska bližina zmeraj manj determinirata okvire, subjekte in vsebino dejanskega povezovanja med akterji v ožjem in širšem prostoru. Razvoj je začel presegati situacijo, kjer je šlo za relativno visoko stopnjo homogenosti znotraj ozemeljskih skupnosti in razmeroma bolj poudarjene razlike med njimi. Povečuje pa se medsebojno mešanje elementov, ki ga prinaša intenziviranje prostorske mobilnosti in komunikacij. Ko se razlike na ravni teritorialnih enot zmanjšujejo, se raznovrstnost znotraj njih povečuje. Medtem, ko se ozemeljske enote s svojimi posebnostmi umikajo, se vse bolj izražajo razlike med posamezniki, prek katerih se manifestira vse bolj edinstven profil osebnosti vsakega posameznika.

5. SKLEP

Družbeni procesi, ki se odvijajo v prostoru, spreminjajo naravo prostora in določajo njegovo funkcijo. Prostor se pojavlja v različnih vlogah, ki jih lahko opazujemo z vidika posameznika in širše skupnosti. Prostor opredeljuje identiteto teritorialno družbene skupnosti (enote), saj je najlažje opazen in ne predstavlja nobenih nejasnosti. Prostor predstavlja tudi podlago za zблиževanje, kjer se združujejo podobno misleči in delujoči akterji, hkrati pa ločuje pripadnike različnih (drugih) teritorialnih enot. Z zmanjševanjem pomena fizičnega (lokalnega, regionalnega, nacionalnega) prostora, postaja vse bolj pomembna dostopnost do drugih točk v širšem prostoru. Večja dostopnost v prostoru vedno bolj poudarja in zahteva samostojnega, individualnega akterja. Osebnost in delovanje posameznika postaja vse manj odvisno od vnaprej določenega in samoumevnega okolja. Posameznik sam oblikuje svoje okolje, postaja vse bolj avtonomen subjekt, vse bolj osamosvojen. Identifikacija z domom, lokalno skupnostjo, regionalnim območjem in nacionalno državo se zmanjšuje, zunanji, prej neznan svet, postaja vse bolj domač in obvladljiv. Prostor pa postaja hkrati vse bolj pomembna dobrina. Teritorialne organizacije želijo razpolagati z vse širšim prostorom, ki ga lahko izrabljajo na več načinov.

Vse več alternativ in možnosti povezovanja in delovanja, kaže na različna razmerja med družbeno organizacijo in teritorialnostjo. Materialne izmenjave vežejo družbene odnose na območja, na lokalne trge, pisarne, trgovine. To je produkcija blaga, koncentracija delovne sile, kapitala in materiala. Politične izmenjave so vezane na širša območja, na zunanje teritorije. Pomembne so predvsem za vzpostavitev integritete in suverenosti države-nacije, ki jo le-ta potrjuje v odnosu z drugimi državami. Simbolične izmenjave pa osvobajajo odnose med prostorskimi akterji, ki tvorijo simbole kjerkoli in kadarkoli. Simbolne izmenjave so najmanj vezane na teritorialni prostor, saj so simboli najlažje prenosljivi in so pomembni najširši množici uporabnikov. Delovanje akterjev ni več prostorsko določeno in ne zahteva nujno fizične prisotnosti. Območno povezovanje je zamenjala omrežna organizacija v kateri je integracija odvisna samo od vsebine dejavnosti, ne pa več od oddaljenosti cilja, časa in stroškov. Prihaja do prostorske reorganizacije družbe in do prehoda od območnih skupnosti k omrežnim povezavam. V omrežni organizaciji niso več pomembne meje oziroma strnjjenost, ni več dihotomije: center - periferija, domače – tuje. Izginja vnaprejšnja določenost, poudarek

na teritorialnih skupnostih izginja tudi teritorialno posredništvo. Pomembnejše postaja povezovanje, teritorialna odprtost. Poudarek je na akterjih, na individualni in teritorialni avtonomiji, fleksibilnosti, selektivnosti akterjev in povezav. Pojavlja se neposredna udeležba brez posrednikov in predstavnikov, deteritorializacija domačega in tujega, horizontalno povezovanje in težnja k razsrediščnemu povezovanju.

Z novo informacijsko-komunikacijsko tehnologijo so se pojavili novi načini produkcije, povezovanja, spremenil se je posameznikov vsakdan. Tehnološka revolucija je s svojimi informacijsko-komunikacijskimi tehnologijami omogočila vrsto razvojnih sprememb. Nove tehnologije so sposobne sprejemati, hraniti in pošiljati neomejene količine podatkov in informacij. Informacije so uporabnikom lahko in hitro dostopne, oprema za uporabo pa je enostavna in uporabnikom prijazna. Širok izbor možnosti omogoča, da med uporabnikom in medijem poteka dvosmerna komunikacija, ki poteka lahko tudi med več uporabniki in viri, ki so med seboj povezani. Računalniška, telekomunikacijska omrežja so javno dostopna. Informacijska infrastruktura je raznovrstna zbirka lokalnih, regionalnih in nacionalnih infrastruktur ter individualnih akterjev, ki se povezujejo na vseh nivojih. Prav informacijska tehnologija je tisti dejavnik, ki najbolj vpliva na prostorsko-družbeno prestrukturiranje, na značaj in organizacijo družbe. Razvoj telekomunikacij je odprl posamezniku popolnoma nov svet, poln novih informacij o dogodkih na vsej zemeljski obli. Svet se mu je odprl še za eno dimenzijo. Razvoj človekovega komuniciranja se je začel razvijati z uporabo človekovih fizioloških in tehnoloških sredstev komuniciranja. Prvo sredstvo, ki ga je človek uporabil je bil jezik. Jezik je omogočil posamezniku, da izrazi svoje občutke, hotenja, želje. Pisano besedilo je postalo sredstvo komuniciranja na daljavo, preseglo je fizične meje in meje časa. Še kasneje je iznajdba tiska omogočila razmnoževanje pisane besede in širšo produkcijo besedila. Razvoj je šel še naprej in ustvaril telefonsko tehnologijo, sestavljeno iz signalov, ki so potovali po žici ali kablu. Poleg govorne komunikacije pa je televizija poskrbela še za slikovno. Zadnji korak v razvoju človekove komunikacije pa predstavlja internet. Internet je trenutno najinovativnejša iznajdba človeka, saj omogoča neskončno število uporabnikov in njihov dostop do podatkov. Internet je povsem odprt sistem, ki nima lastnika, ne nadzornika in v katerem lahko kdorkoli in kjerkoli poišče informacije in ponudi svoje storitve. Uporabniki lahko hkrati oddajajo in sprejemajo sporočila in informacije, sodelujejo pri distribuciji in produkciji informacij brez nadzora druge osebe, brez časovnih in prostorskih omejitev.

Pričakujemo lahko, da bo kmalu še več storitev elektronsko dostopnih z doma. Preko omrežja ima človek dostop do izobraževalnih vsebin, do bančnih storitev, turističnih informacij, zdravstvenih vprašanj. Posamezniki se lahko šolajo na daljavo, nakupujejo hrano in oblačila, tudi zabavo si lahko priskrbijo z doma. Dejansko človeku ne bo treba več nujno prestopiti domačega praga, živel bo kar preko domačega računalnika. Okrepil se bo pojav domocentričnosti, s poudarkom okrepitve vsebine vsakdanjega življenja na domu, ko bo posameznik ostajal v domačem okolju in bil hkrati na podlagi intenzivnejše informacijske povezanosti vključen v svetovno dogajanje.

Razvoj novih tehnologij povečuje svobodo posameznika. Na voljo ima vse več informacij na osnovi katerih so pridobi in izrazi svoje mnenje. Posameznik postaja vse bolj avtonomni subjekt, ki se ne zadovolji več z vnaprej določenimi in danimi možnostmi povezovanja, temveč zavestno izbira med množico alternativ, ki so mu vedno na voljo. Pri tem pa je pomembno, da posameznik ohrani svojo samostojnost in identiteto. Sam mora določati in obvladovati svoje delovanje, mora biti tako samostojen, da se izogne javnemu vmešavanju v svojo intimno sfero. Pomemben postaja človek kot osebnost. Koncept individuacije posameznika lahko opazujemo iz več vidikov. Individuacija se kaže kot stopnja vnaprejšnje določenosti posameznikove življenjske poti na podlagi njegovega porekla Lahko jo razložimo tudi na podlagi njegove teritorialne pripadnosti, na podlagi poznavanja posameznikovega okolja. Čim večji je prostor v katerega posameznik posega, tem večja je stopnja njegove individuacije, pri tem pa je pomembno, da posameznik pri svojem vključevanju v širšo množico tokov, uveljavi neka merila selektivnosti v odnosu do fizičnega okolja. Identiteta posameznika naj bi se v procesih individuacije izražala čim bolj neposredno, brez posrednikov in predstavnikov, v najbolj izvorni, nepotvorjeni obliki.

Namen mojega besedila je bil prikazati, kako se pod vplivi nove informacijsko-komunikacijske tehnologije spreminja vloga prostora v posameznikovem delovanju in ali postaja posameznik v teh procesih edinstven, samostojen subjekt, ki se neodvisno od drugih povezuje z drugimi posamezniki. Iz besedila lahko povzamem dve ugotovitvi. Posamezniku nova tehnologija omogoča boljše in večje možnosti povezovanja preko njegovih v naprej določenih nacionalnih meja, omogoča mu povezovanje z velikim številom posameznikov po vsem svetu. Posameznik tako lahko postaja in je v določeni meri tudi že postal, bolj osamosvojen subjekt v tem povezovanju. Na voljo ima več informacij, več izbire s katerimi

drugimi posamezniki se bo povezoval, katere internetne spletne strani bo obiskoval, katere filme bo gledal. Lahko se odloči za študij v drugi, tuji državi, s pomočjo študija na daljavo, tudi jezikovne ovire niso več pomembne oziroma jih sploh ni. Vedno bolj pa se uveljavlja tudi delo na domu. Posameznik opravlja delo, preko telekomunikacij in si zmanjšuje odvisnost od transporta. V svojem domu ima posameznik enako opremo, kot jo je prej uporabljal na delovnem mestu. Opravlja lahko enaka dela kot jih je prej opravljal na delovnem mestu v pisarni, vodi sestanke, konference, sprejema in oddaja naročila, pri tem pa mu ni treba zapustiti domače pisarne. Poleg dela na domu pa se pojavljajo tudi druge oblike dela na daljavo, kot so teledelovna središča, ki so nekakšne satelitske pisarne, ki so bližje zaposlenim, tako, da jim ni treba več potovati v glavno pisarno. Posameznik zares postaja vse bolj neodvisen in emancipiran subjekt, katerega teritorialne meje ne vežejo več na določena fizična območja delovanja. Nova tehnologija v resnici omogoča posamezniku, da se lahko razvije v samostojnega, osamosvojenega individuuma, neodvisnega od vnaprej določenih možnosti delovanja in povezovanja. Teritorialna bližina in oddaljenost nista več pomembni. Razdalje se premagujejo z lahkoto, transportna sredstva je zamenjal osebni računalnik, glavno pomagalo posameznikovega vsakdana.

Druga ugotovitev, ki se je pojavila pri raziskovanju te problematike pa je nasprotna zgornji in kaže na to, da je posameznik pri vseh možnostih povezovanja navzven in komuniciranja z drugimi posamezniki, pravzaprav vse bolj osamljen in odvisen od informacijske in komunikacijske tehnologije. Komuniciranje preko komunikacijskih sredstev (telefona, telefaksa in računalnika) povzroča, da se je posameznik izoliral iz okolja. Komunikacija z ostalimi posamezniki se bo zreducirala na telekomunikacijske povezave, pravega osebnega stika med ljudmi bo vedno manj. Posameznik bo stopal v nekakšno virtualno resničnost, ki je sestavljena iz virtualnih povezav, virtualnih odnosov, virtualnih prijateljev, sodelavcev, znancev. Pri vseh možnostih povezovanja in širjenja idej ter odnosov ostaja posameznik v svojem osebni prostoru, v svoji lastni sobi in zanemarljivo osebne povezave.

Razvoj novih tehnologij je prinesel posamezniku prednosti in slabosti, pomembno je, kako posameznik med njimi izbira in v kolikšni meri dopušča, da mu, krojijo vsakdanje življenje. Nova, globalna doba pomeni tekmovalnost kot sodelovanje, pomeni tako odvisnost kot soodgovornost, akterji, ki v tej novi dobi »bivajo« pa izbirajo med možnimi alternativami, za katere mislijo, da so za njih najboljše.

6. LITERATURA:

- Anderson, Malcom (1996): *Frontiers. Territory and State Formation in the Modern World*. Polity Press.
- Benko, G., Strohmayer, U. (1997): *Space and Social Theory: Interpreting Modernity and Postmodernity*. Oxford, Blackwell.
- Boyd-Barrett, Oliver (1997): *International Communication and Globalization: Contradictions and Directions*. V Mohammadi, Ali (1997): *International Communication and Globalization*. Sage Publications, London.
- Bučar, Bojko (1993): *Mednarodni regionalizem*. Znanstvena knjižnica Ljubljana, FDV.
- Castells, Manuell (1985): *High Technology, Space and Society*. London, Sage Publications.
- Castells, Manuell (1989): *The Informational City*. Oxford, Basil Blackwell.
- Cooke, Phillip (1997): *Indtitutional Reflexivity and the Rise of the Regional State*. V Benko, G. in Strohmayer, U. (1997): *Space and Social Theory: Interpreting Modernity and Postmodernity*. Oxford, Blackwell.
- Dear, Michael (1997): *Postmodern Bloodlines*. V Benko, G. in Strohmayer, U. (1997): *Space, and Social Theory: Interpreting Modernity and Postmodernity*. Oxford, Blackwell.
- Feather, John (1998): *The Informaton Society: A Study of Continuity and Change*. Second Edition. Library Association Publishing, London.
- Flere, Sergej (1997): *Družbene vrednote in družbeni sistemi*.
- Gantar, Pavel (1993): *Sociološka kritika teorij planiranja*. Znanstvena knjižnica FDV, Ljubljana.
- Gantar, Pavel (1995): *Mesta v omrežjih nadnacionalnih povezav*. V Mlinar, Zdravko (1995): *Osamosvajanje in povezovanje v evropskem prostoru*. Znanstvena knjižnica FDV, Ljubljana.
- Genov, Nikolai (1998): *Global Trends and European Integration: The South-East European perspective*. V Srubar, Ilja (1998): *Problems of European Integration: The Case of the Southern and East Central European Countries*. Družboslovne razprave, št.: 26. Str.22-32.
- Grad, Anton (1987): *Slovensko-italijanski slovar*. Cankarjeva založba, Ljubljana.

- Hetherington, Kevin (1998): Expressions of Identity: Space, Performance, Politics. Sage Publications, London.
- Hočevar, Marjan (1994): Meje znotraj mest, mesta brez meja. Teorija in praksa, št.: 9-10, str.910-913.
- Hočevar, Marjan (1995): Do kam segajo evropska transurbana omrežja? Teorija in praksa, št.: 7-8, str. 697-705.
- Hočevar, Marjan (1995): Povezovanje mest v pogojih razširjanja prostorsko-časovne dostopnosti. V Mlinar, Zdravko (ur.) (1995): Osamosvajanje in povezovanje v evropskem prostoru. Znanstvena knjižnica FDV, Ljubljana.
- Hočevar, Marjan (1995): Od hierarhij k omrežjem nadsionalnih medurbanih povezav. V Mlinar, Zdravko (ur.) (1995): Osamosvajanje in povezovanje v evropskem prostoru. Znanstvena knjižnica FDV, Ljubljana.
- Hočevar, Marjan (2000): Novi urbani trendi: prizorišča v mestih-omrežja med mesti. Znanstvena knjižnica FDV, Ljubljana.
- Kadunc, Martina (1989): Informacijska tehnologija in procesi globalizacije v družbi. Magistrsko delo
- Kneževič-Hočevar, Duška (1996): Nekater dileme oblikovanja konceptov meje in mejnosti. Teorija in praksa, let.33, št.: 1, Ljubljana
- Leksikon Cankarjeve založbe, Ljubljana 1998
- Makarovič, Jan (1995): Od avtarkije k avtonomiji, od homogenosti k enkratnosti. V Mlinar, Zdravko (1995) (ur.): Osamosvajanje in povezovanje v evropskem prostoru. Znanstvena knjižnica FDV, Ljubljana.
- Mlinar, Zdravko (1994): Kdo danes še potrebuje državne meje? Teorija in praksa, št.: 9-10. str. 814-826.
- Mlinar, Zdravko (1995): Od območne k omrežni organizaciji evropske družbe. Teorija in praksa, št.: 7-8, str. 659-670.
- Mlinar, Zdravko (1996): Globalizacija kot izziv za sociološko raziskovanje. Teorija in praksa, št.: 4, str. 575-595.
- Mlinar, Zdravko (1996): Obmejne regije in Evropa. Teorija in praksa, št.: 6, str. 971-988.
- Mlinar, Zdravko (1994): Individuacija in globalizacija v prostoru. SAZU, Ljubljana.
- Mlinar, Zdravko (1995) (ur.): Osamosvajanje in povezovanje v evropskem prostoru. Znanstvena knjižnica FDV, Ljubljana.

- Mohammadi, Ali (1997) (ed.): International Communication and Globalization. Sage Publications, London.
- Mohammadi, Ali (1997): Communications and the Globalization Process in the Developing World. V Mohammadi, Ali (1997) (ed.): International Communication and Globalization. Sage Publications, London.
- Negrine, Ralph (1997): Communications Technologies: An Overview. V Mohammadi, Ali (1997) (ed.): International Communication and Globalization. Sage Publications, London.
- Pogorelčnik, Simona (1995): Preseganje oddaljenosti (vpliv tehnologije prometa in komunikacij. Diplomsko delo.
- Skok, Martina (1995): Državne meje in njihova kontrola v razvojni perspektivi. Diplomsko delo.
- Skok, Martina (1998): Dinamika premagovanja ovir v čezmejnem povezovanju. Magistrsko delo.
- Srubar, Ilja, Adam, Frane (1998) (ed): Problems of European Integration: The Case of the Southern and East Central European Countries. Družboslovne razprave, št.: 26. Str.22-32.
- Srubar, Ilja (1998): Sistem Change and European Integration. V Srubar, Ilja, Adam, Frane (1998): Problems of European Integration: The Case of the Southern and East Central European Countries. Družboslovne razprave, št.: 26. Str.22-32.
- Vreg, France (2001): Globalizacija in elektronska demokracija. Teorija in praksa, št: 1, str. 5-28.
- Waters, Malcom (1996): Globalization. London, New York. Routledge
- Willke, Helmut (1993): Sistemska teorija razvitih družb. Znanstvena knjižnica FDV, Ljubljana.